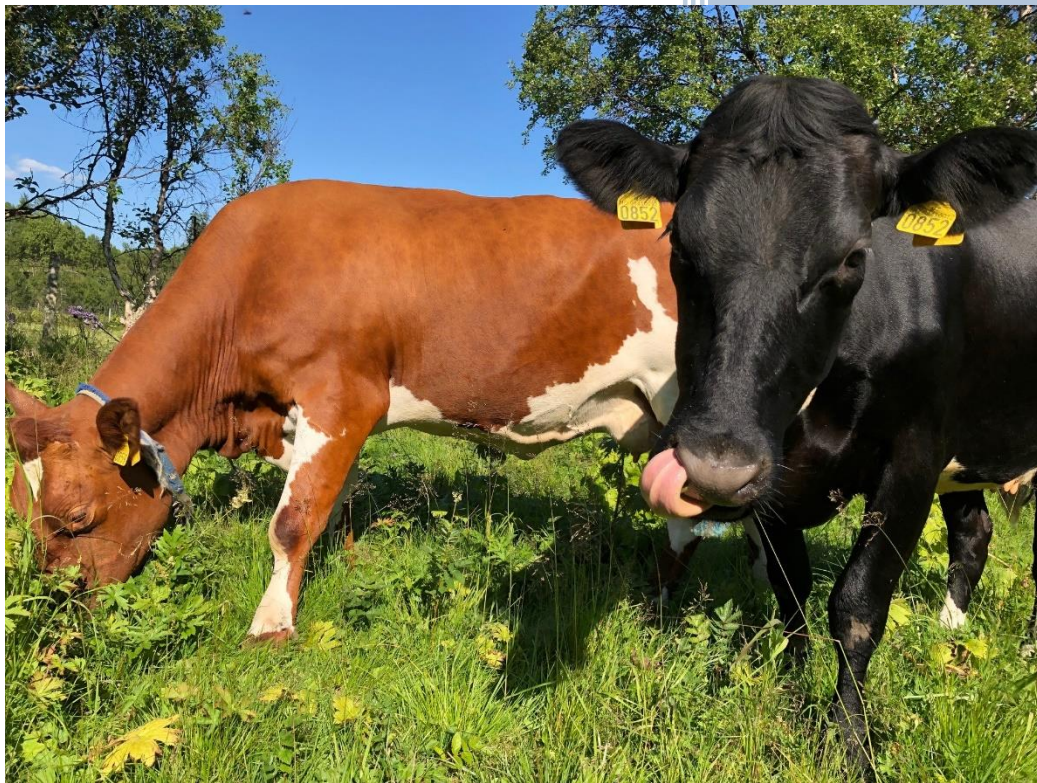

2023-
2026

Plan for bruk av utmarksbeitet i Tynset kommune - tekstdel

Innholdsfortegnelse

1. Innledning og bakgrunn for planen	4
2. Beitebruk i Tynset.....	6
2.1 Historisk bruk av utmarka	6
2.1.1 Setring.....	7
2.1.2 Utmarksslått	8
2.1.3 Annen fôr høsting fra utmarka	10
2.1.4 Skogbruk.....	11
2.2 Utmarksbeiting i dag	12
2.2.1 Sau	12
2.2.2 Storfe	12
2.2.3 Geit og hest	13
2.2.4 Vilt.....	13
2.3 Setre med mjølkeproduksjon	14
2.4 Verdsetting av utmarksbeitet.....	15
2.5. Slippe- og sankedatoer	16
2.6 Utmarksbeite og klima	17
2.7 Organisert beitebruk	17
2.7.1 Beiteområdenes beliggenhet	18
2.7.2 Kvikne Vestfjell beitelag SA	18
2.7.3 Kvikne Østfjell beitelag SA.....	19
2.7.4 Gløtåsen Bratthøa beitelag SA	19
2.7.5 Tynset beitelag SA	19
2.7.6 Lonås beitelag SA.....	19
2.7.7 Åsan Lonsjølia beitelag (forening).....	19
2.7.8 Bondåsen Moanlia sankelag SA.....	20
2.7.9 Garvikåsen og omegn beitelag SA	20
2.7.10 Nye Aumlia beite- og sankelag SA	20
2.7.11 Tynset Øst beitelag (tingsrettslig sameie)	20
2.7.12 Tyllidalen beitelag (forening)	20
2.8 Beite i områder uten beitelag	21
2.9 Tynset kommunes beiteretter.....	22
2.10 Økonomiske virkemidler	22
2.10.1 Tilskudd til tiltak i beiteområder	22
2.10.2 Tilskudd til drift av beitelag – organisert beitebruk (OBB).....	22
2.10.3 Produksjonstilskudd til dyr på utmarksbeite.....	23

2.10.4	Spesielle miljøtilskudd i landbruket.....	23
2.10.5	Regionale tilretteleggingsmidler	23
2.10.6	Kommunalt næringsfond.....	23
3.	Ressursgrunlaget	24
3.1	Geologi.....	24
3.2	Løsmasser	25
3.3	Klima	26
3.4	Vegetasjon.....	27
4.	Lover og regler.....	29
4.1	Aktuelt lovverk	29
4.1.1	Lov om ymse beitespørsmål (beiteloven)	29
4.1.2	Grannegjerdeloven (gjerdeloven)	29
4.1.3	Servituttlova – særskilt om beite med geit	29
4.1.4	Dyrevelferdsloven	29
4.1.5	Hanndyrlova	30
4.1.6	Friluftsløven.....	30
4.1.7	Beiteforskrift for Tynset kommune	31
4.1.8	Forskrift om båndtvang for Tynset kommune.....	31
4.2	Beiterettigheter	32
4.3	Planer.....	32
4.3.1	Kommuneplan	32
4.3.2	Reguleringsplaner.....	33
4.3.3	Strategisk næringsplan for Tynset 2017-2021.....	33
4.3.4	Interkommunal kommunedelplan for klima og energi	33
5.	Utfordringer.....	34
5.1	Beiteretten	34
5.2	Fritidsbebyggelse.....	34
5.3	Rovvilt.....	35
5.4	Friluftsliv i beiteområder	35
5.5	Storfe på utmarksbeite.....	36
5.6	Gjerder.....	36
5.6.1	Manglende og dårlige gjerder	36
5.6.2	Sperregjerder.....	37
5.6.3	Private, store inngjerdinger	37
5.6.4	Gjerder langs jernbanen	37
5.6.5	Strømnetting	38

5.6.6 Spesielt om piggråd	38
5.7 Elektronisk sporing av beitedyr	38
5.8 Jakt og jegerinteresser	40
5.9 Hunder	41
5.10 Trafikk	40
5.11 Attgroing	41
5.12 Streifbeite/nabobeiting	42
5.13 Annen bruk av utmarka	42
5.14 Vindturbiner	42
5.15 Radioaktivitet	43
6. Anbefalinger for bruk av utmarksbeite i Tynset	44
7. Kilder	45
8. Beredskapsplaner	46
9. Vedlegg	46

Beitetilsyn på Lauvåsen. Foto: Gøril Storeng.

1. Innledning og bakgrunn for planen

Norsk landbruk har i årtusener vært utmarksbasert, noe som har vært med på å forme dagens landskap fra kystlyngheier til setervoller. I Nord-Østerdalen drives det fortsatt et utstrakt utmarksbeite med sauer, geiter, storfe og hester i utmarka, noe som er svært viktig for at kulturlandskap, kulturhistorie, biologisk mangfold og levende bygdesamfunn skal opprettholdes.

Landbruket er den viktigste næringen i Tynset kommune, og mjølk- og kjøttproduksjon basert på grovfôr er den dominerende driftsformen. Både ut fra økonomi, dyrevelferd, bærekraft og natur- og miljøhensyn er utnyttelse av utmarksbeitet en viktig ressurs, og kanskje blir den enda viktigere i framtida.

I strategisk næringsplan for Tynset 2017-2021 er et av delmålene å *Legge til rette for best mulig utnyttning av utmarksressursene, som beite (...)*, og ett av tiltakene som er nevnt i planen er å *utarbeide beitebruksplaner der det er nødvendig*. I 2001 utarbeidet Tynset Utmarkstjenester en beitebruksplan for Tylldalen på oppdrag av Tylldalen Sankelag, Tylldalen Bondelag og Tylldalen Grunneierlag. I næringsplanperioden, etter 2017, er det ikke kjent at det har ikke blitt gjort noe mer med beitebruksplaner i kommunen før Tynset Bondelag høsten 2021 tok initiativ til en felles beitebruksplan for hele kommunen, og inviterte Kvikne Bondelag, Tylldalen Bondelag, Tolga og Tynset Bonde- og småbrukarlag, Tynset sau og geit, skog- og utmarksnæringa i Tynset, samt Tynset kommune til samarbeid, og med representanter for alle disse ble det nedsatt ei styringsgruppe.

Målet med beitebruksplanen er å styrke og legge til rette for best mulig utnyttelse av beiteressursene, samtidig som andre interesser også ivaretas og konflikter forebygges. Planen skal skape grunnlag for en god og oppdatert forståelse av beiteressursen og beitenæringa blant politikere, forvaltning og samfunnet for øvrig, men også øke bevisstheten og fellesforståelsen innad i næringa.

I mange områder er utmarksbeiteressursen i dag under press, fordi det kan være sterke ønsker om å bruke utmarka til andre formål enn til beite, eller fordi beitet gror igjen da det ikke lenger holdes i hevd. Denne planen tar for seg beiteressursene som ligger i *utmark*, og ikke jordbruksarealer (fulldyrket, overflatedyrket jord eller innmarksbeiter) som brukes til beite.

Arbeidet med beitebruksplanen er støttet av Innlandet Fylkeskommune med regionale tilretteleggingsmidler for landbruket, deres ref. 138/2021, og fra ordningen *Tilskudd til tiltak i beiteområder* som kommunen forvalter, er det også gitt midler, jf. komm. ref. 21/3275.

Beitebruksplanen er en temaplan som ikke har rettsvirkning som *plan* etter plan- og bygningsloven, men temaplanen er et nyttig grunnlag for kommunens planarbeid og politiske prioriteringer og beslutninger som berører utmarksområdene og utmarksbeiteressursene. Ved å legge beitebruks-planen til grunn for kommunal arealforvaltning vil en kunne drive god ressurs- og arealforvaltning, og tidlig kunne forutse og forebygge areal- og interessekonflikter.

Planen skal også legges til grunn for valg og beslutninger som tas både innen beitenæringa for best mulig utøvelse og utnyttelse av beiteressursene.

Det anbefales at beitebruksplanen rulleres hvert 4. år, men at tiltaksdelen rulleres oftere.

Prosjekteier: Tynset Bondelag.

Styringsgruppe: representanter for Tynset Bondelag, Kvikne Bondelag, Tyldalen Bondelag, Tolga og Tynset Bonde- og småbrukarlag, Tynset sau og geit, skog- og utmarksnæringa i Tynset, ordfører og landbrukskontoret (sekretær).

2. Beitebruk i Tynset

Utmarksbeiteressursene er en viktig del av produksjonsgrunnlaget for mjølk- og kjøttproduksjon i Tynset, og det er lange og sterke tradisjoner for bruk av utmarksbeitet i hele distriktet.

Utmarksressursene har vært en forutsetning for å kunne leve og bo i regionen. Bedre utnyttelse av utmarksbeitet nevnes ofte som en mulighet for å nå ønsket produksjonsøkning i tida som kommer.

Ku på utmarksbeite i Tynset, ca. 1950? Foto: Nord-Østerdalsmuseet, digitaltmuseum.no.

2. 1 Historisk bruk av utmarka

I tidligere tider var beite og slått utmarka en begrensende faktor for hvor mange dyr en gard kunne holde, og hvor mange folk en gard kunne fø. I dag er utmarksbeitet langt på vei en betingelse for dagens sauehold, mens det for mange storfehold er mindre viktig.

Tidligere gikk så å si alt storfe, geit og sau på utmarksbeite fra tidlig sommer til sen høst. Det var mange men mindre buskaper, dyra var av forholdsvis små raser, og på de fleste setre var det mange dyreslag. Dyra beitet i utmarka nær setrene på dagtid, og ble tatt inn igjen om natta. I perioder var også hesten på setra, og det var vanlig at alle dyra beitet i samme område. Slik sambeiting utnyttet beitet godt, da de ulike dyreslagene beiter på forskjellig vis, og på forskjellige planter. Sambeiting ga også lavere smittepress enn når det bare gikk ett dyreslag et sted.

Utviklinga de siste tiårene har gått fra små til store buskaper, fra lette til tyngre dyreslag, fra mange til færre dyreslag (ofte bare ett), fra lang beitesesong til kort, og det er bare noen få setre igjen som driver på tradisjonelt vis med utmarksbeite.

I dag gis det regionalt miljøtilskudd til foretak som setrer med mjølkeproduksjon i 4 uker eller mer. Mange som setrer er på setra det nødvendige antall uker for å oppnå setertilskuddet, og de aller fleste flytter hjem innen det har gått 8 uker. Tidligere var det vanlig å setre i 3-4 måneder. At setersesongen for de fleste har blitt vesentlig kortere enn før, og at stadig færre mjølkeprodusenter setrer, fører også til at beitetrykket mange steder er mye mindre enn før.

Samtidig med at antall setre har gått ned, har besetninger med ammeku av tyngre kjøttferaser blitt mer vanlig. De fleste ammekubesetninger beiter fritt hele sommeren, og streifer normalt over større avstander enn det de tidligere seterbuskapene gjorde. For en best mulig utnyttelse av utmarksbeitet kreves ei jamn fordeling av beitedyr i terrenget, og å spre dyra i terrenget er gjerne nøkkelen til det.

Beitemønsteret er enkelte plasser endret mye fordi stadig flere gjerder inn store utmarksarealer og bruker disse intensivt framfor å praktisere fribeite i utmarka. Dette gjelder særlig storfe, og både mjølkekyr og kjøttfe.

En må også nevne at beite både med geit og hest tidligere hadde stor betydning for forminga av kulturlandskapet. Geita beiter forholdsvis mye på kratt og småskog, og hesten gnager graset helt ned til bakken. I dag går det geit bare noen helt få steder i Tynset, og hestene går stort sett på inngjerdet areal og preger i liten grad kulturlandskapet i utmarka.

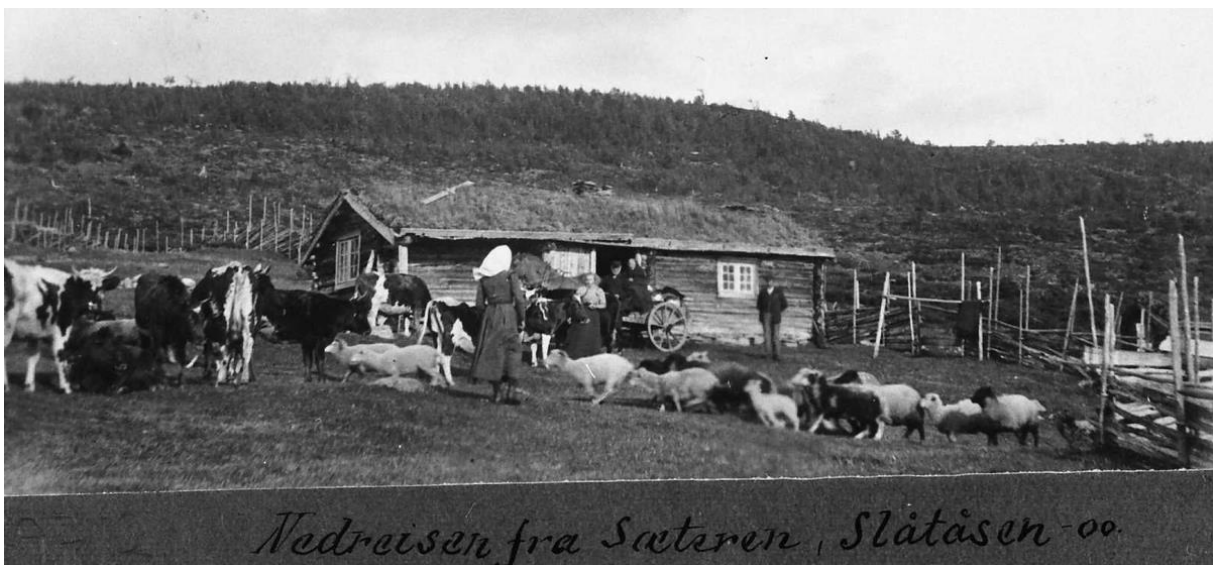
Tidligere var det noen steder stor overbeiting og problemer knyttet til det, mens dagens beitetrykk gjerne lavere (færre dyr og kortere sesong) enn det som er optimalt for å holde beiteverdien oppe. For lavt beitetrykk gjør at mange seterområder og utmarksbeiter gror igjen, og får mindre verdi som beiteressurs og kulturlandskap.

2.1.1 Setring

For å opprettholde en størst mulig mjølkeproduksjon måtte gårdene i tidligere tider ha seter, gjerne flere, med tilgang til gode utmarksbeiter. Bare unntaksvis lå setrene i Tynset enkeltvis, de fleste setrene lå, og ligger fortsatt i grender med 2-10 setervanger. Større sammenhengende setergreender finner en eksempelvis på Tynsetåsan, i Gammeldalen og i Aumdalen.

Utmarksbeitet i Tynset er av varierende kvalitet, og tilgang på godt beite var naturligvis avgjørende for hvor setrene ble lagt. Setring har gjennom rydding, hogst og beite gjennom flere hundre år bidratt til å utvikle et åpent kulturlandskap med stor variasjon og biologisk mangfold. Gjennom lang tids bruk har beiten blitt mer og mer kulturpåvirket/grasrike, og kulturpreget i utmarka er sterkere jo nærmere setervollene en er.

Kulturlandskap som utvikles av en bestemt bruk/skjøtsel er avhengig av tilsvarende bruk og skjøtsel for at typen landskap skal opprettholdes og videreføres. Mange steder har setringa og utmarksbeitet opphørt, og rike utmarksbeiter som har gått ut av bruk er nå i ferd med å gro igjen.

Seter i Slåtåsen, ca. 1900. Foto: Anno Musea Nord-Østerdalen, digitaltmuseum.no

2.1.2 Utmarksslått

For å berge nok vinterfôr til dyra ble det tidligere høstet store mengder gras i utmarka ved utmarksslått. Opprinnelig ble det slått i utmark hvor det ikke gikk beitedyr, men etter hvert ble det mange steder lagt høstsetre til utmarksslåtteområdene. Til høstsetrene ble buskapen først flyttet når høyet fra utmarksslåtten var berget.

Tidligere ble også grasbevokste rikmyrer brukt til slått og beite. Mange av disse myrene er kalkrike, og levesteder for orkideer og andre næringskrevende planter. Slåttemyrer med sitt spesielle preg og artsinventar er en sjelden naturtype, og er et minne om gamle driftsformer i landbruket. Siv og starr i vannkanten ble slått med ljà og samlet inn, men dette er det vanskelig å finne «rester» av i dag.

Utmarksslåtten har hatt stor betydning for alle bygdene i Tynset, og alle gardar har hatt utmarksslått i større eller mindre omfang. Per Hvamstad (2022) har gitt en kort beskrivelse av hva som i grove trekk er typisk for bygdene i Tynset;

På **Kvikne** er det mange kjente slåtter i nærheten av setrene, og spor etter slått og bebyggelse som løer og buer. Det er store sammenhengende områder med slåtteng, f. eks innover langs Ya og ved starten av Tunna innenfor Moen-gardene. Videre er det større sammenhengende slåttengområder langs Orkla, fra Kvikneskogen og gjennom bygda til grensa mot Innset. Både langs Orkla og langs Ya er mange av slåttengene dyrket opp i senere tid, men enkeltvise slåtteng er urørt. Kvikne skole har hatt et utslåttprosjekt ved Ya.

Tynset er et vidt område med stor variasjon, og Tynsetboka forteller om store gardar med mye utslått. Det var gjerne slåtter med hus i tilknytning til setrene, gjerne flere samlet men også enkeltvis. Magnildalen er spesiell med store slåtteområder som også strakte seg inn i tilgrensende områder i Tolga. I dalen fra Magnillkroken- Karlsvangen-Ryan til Magnillsjøan i Tolga er det ingen setre, men hele dalen er oppdelt i slåtter. Mange av slåttene er restaurert, og det finnes eksempler på restaurerte buer, staller og mange løer.

Tilsvarende områder fins langs Glåma, eksempelvis Stormyra nord for Auma, og langs elva mot Telneset. Langs Tunna, spesielt i Lonåsen er det mange slåtteng med bevarte løer.

Høyslede utenfor ei slåttebu. Foto: P. Hvamstad. Kilde: digitalmuseum.no.

I **Tyldalen**, var det mest vanlig med slåtteng ved setrene, og det er et omfattende slåttengområde sør i dalen, nord og sør for Hokstadvangen / Bellingvangan. Mange av disse er i nyere tid oppdyrket til store jorder. Langs elva finnes mindre slåtteng bevart, og oppover langs elva bygda finnes det også noen. I **Brydalen** var det tilsvarende slåtteng der mye av gardsbebyggelsen ligger i dag.

Etter midten av 1900-tallet har det ikke blitt slått i utmarka i Tynset. Noen slåtteng/skogseng har beholdt mye av sitt kulturpreg og representerer i dag en naturtype med stort artsmangfold og gode beiter, men de fleste slåtteng har nok grodd igjen og gått tilbake til naturlig tilstand hvis de ikke er dyrket opp.

Svartkurle i naturlig eng, (foto: Kvikne Utmarksråd), og svartkurle på inngangsdørene til Tynset rådhus (foto R. Brænd).

Svartkurle – Tynsets kommuneblomst, er en 10-25 cm høy orkidé som trives på åpne, kalkrike beite- og slåttemark, og som var ganske vanlig når utmarksbeite og -slått var vanlig i Tynset. Arten gått sterkt tilbake i utbredelse i takt med gjengroinga utover 1900-tallet. Hovedutbredelsen i Norge er et belte fra Oppdal i vest til Brekken i Røros i øst, og i Hedmark finnes svartkurle i Tynset, Tolga og Os. Det har vært aktiv kartlegging i flere delområder, og det er kartfestet ca. 600 funn i de tre kommunene i perioden 2010-21 (Miljøfaglig Utredning, 2022).

I Tynset ligger de fleste kjente lokaliteter i dag på Kvikne, mens den også har vært registrert i Gammeldalen og noen andre spredte steder. Arten har status som sterkt truet på rødlista, og Miljødepartementet ga Tynset ansvar for å ta vare på arten i 2008, og Tynset kommunestyre valgte den til kommuneblomst i 2013.

2.1.3 Annen fôr høsting fra utmarka

I tider med knapphet på andre fôrressurser har det i Tynset også blitt høstet mengder av *måsså* (reinlav). Måsså ble brukt som tilleggsfôr, og i år med dårlig høyavling måtte en dra til fjells for å skaffe nok vinterfôr til buskapen. Måssåtakinga foregikk i fjell der det var bra måsså, og det var bestemte gardar som hadde rett til å ta måsså de ulike plassene.

Lauv ble også brukt til vinterfôr helt fram til midten av 1900-tallet. Lauvet ble hogd når det var på det frodigste på forsommeren, tørket og kjørt hjem til dyra om vinteren. Utover våren, hvis vinterfôret ikke strakk til, var det vanlig å dra til skogs for å hogge *ris*; småbjørk og kvist, og å bruke det til fôr i vårknipa.

Per Hvamstad skriver mer om Tynsets m.fl. nordøsterdalskommuners utmarksslåtter m.m. i vedlegget «*Utslåtter og surogater. Matrikkel revisjon 1863*». P. Hvamstad, 2023.

Måsså- og vedkjøring, Utistu Øverby Tyllidalen, ukjent årstall. Digitaltmuseum.no.

2.1.4 Skogbruk

Skogen har betydd mye for den enkelte eiendom i Tynset, og gårdene er i stor grad bygd opp med tømmer fra egen skog. Ved fra skogen ble hentet til fyring både på gården og på setrene, og foredling av råvarer ble gjort ved koking både på setrene og hjemme. Ved fra skogen har vært en viktig energikilde helt fram til i dag.

Opprinnelig fantes det i Tynset mye furuskog, men skogen ble hardt utnyttet i forbindelse med gruvedrift i Nord-Østerdalen/Røros gjennom flere hundre år, og sammen med omfattende bruk av skogsvirke på gardene og moderne skogsdrift de siste hundre år har dette påvirket skogen mye.

Skogen vi har i dag må derfor betegnes som forholdsvis ung, og sett under ett er det løvtrær som dominerer. I de lavereliggende områdene i kommunen er det også en del barskog. Det drives noe skogsdrift til tømmer, men også mye til ved.

I Tynset er ca. 40 % av totalarealet skogkledd mark. 362 171 dekar betegnes som produktiv skog, det meste av middels og lav bonitet, mens 355 265 dekar er klassifisert som uproduktiv skog. Årlig tilvekst er beregnet til ca. 58 000 m³. Den produktive skogen består av furu, gran og bjørk. Den uproduktive skogen er vesentlig fjellnær bjørkeskog. Tilveksten i de fjellnære skogområdene er økende.

På 1960-tallet ble det plantet contorta (vrifuru) og forskjellige typer gran, særlig i Kvikneområdet, og det ble etablert skogreisningsfelt i Falningdalen/Plassetran, Ydalen og Tunndalen, et felt sør for Gjerkroken og et sammenhengende skogreisningsbelte ved Svartåsbekken/ Bjørnvadet/ Storsteinbekken. Planting av barskog var og er for mange ei investering og en framtidig ressurs, men på bakken i slike felt vokser det ikke beiteplanter. Skogreisningsfelt kan derfor ikke regnes som beite. Skogteiger som avvirkes kan bli gode beiter, men når hogstfelt blir tilplantet er det ikke ønskelig med beitedyr i teigen.

Den omfattende utnyttinga av skog og skogsmark, både til hogst, slått og beite har gjort at beitearealene har vært kontinuerlig ryddet og gitt nytt og mer grasareal. Plantinger av gran og furu har økt, einer, bjørk og annet løvvirke etablerer seg på områder hvor det tidligere var beiter.

Mindre bruk av utmarksbeite og annen utmarkshøsting, overgang til andre energikilder som gir mindre vedforbruk, gjødsling og annen skogspleie, varmere klima og lenger vekstsesong er eksempler på faktorer som alle bidrar til at skogen brer om seg, og at beitearealene gror igjen. Nye metoder for rydding av beitearealene kan være nødvendig for å holde beitearealene i hevd.

(Hovedkilde til dette kapittelet; Semmingsen 2022.)

2.2 Utmarksbeiting i dag

De siste tiåra er det i Norge registrert en nedgang i antall på sau på utmarksbeite, mens det har vært en liten økning for storfe, geit og hester. For Tynset sin del har antallet beitedyr i utmark gått ned for både sau og hest, mens det har gått litt opp for storfe og geit.

Ut fra tall i søknader om produksjonstilskudd i jordbruket er det lagd en oversikt over bruken av utmarka for ulike dyreslag. Tallene er hentet fra søknader om produksjonstilskudd i jordbruket (PT) de ulike årene. Det er de foretakene som driver jordbruksnæring som kan søke produksjonstilskudd, og som regnes som aktive bruk. Antall aktive bruk har over lang tid gått mye ned, og i 2021 var det for første gang siden ordningen ble innført at det var under 200 aktive bruk i Tynset kommune.

2.2.1 Sau

Antall småfe, særlig sau, har gått sterkt tilbake i Tynset fra midt på 1990-tallet. Disse tallene er hentet fra søknader om produksjonstilskudd (PT), og omfatter i praksis alle småfe i kommunen.

Antall	1995	2005	2015	2021
PT-søkere i Tynset	326	274	242	199
Sauer og lam sluppet	21 137	19 012	15 312	14 829

De aller fleste foretakene som har sau på utmarksbeite er også medlemmer av et beitelag som organiserer beiting, og som går sammen om bl.a. beite, tilsyn, sanking, investeringer m.m. Se mer om dette under kap. 2.7.

2.2.2 Storfe

Trenden for antall storfe på utmarksbeite fra 1995 fram til i dag er at det er et økende antall storfe som slippes på beite. Det som ikke kommer fram i tabellen under er at antall mjølkekyr på utmarksbeite (gjerne kyr på seter) går ned, mens antall ammekyr/kjøttfe øker.

Antall	1995	2005	2015	2021
PT-søkere i Tynset	326	274	242	199
Storfe sluppet	2 417	2 784	3 268	3 030

Mange som har storfe på utmarksbeite er med beitelag, men det er også mange som står utenfor som «uorganisert».

Beitetilsyn i Tyllaldalen. Foto: Sigrun Engen.

2.2.3 Geit og hest

For geit og hest er det bare for 2017 og 2021 vi har sikre tall for dyr på utmarksbeite:

Antall	2017	2021
Geiter, bukker og kje	232	408
Antall foretak med geit	2	5
Hester	203	90
Antall foretak med hest	14	10

Geiter på utmarks-/skogsbeite. Foto: Marianne Rønning.

2.2.4 Vilt

Utmarksbeitet er et samla matfat som husdyra må dele med andre utmarksbeitende dyr, først og fremst elg og rein. Arealforvaltning som går på bekostning av utmarksbeiteressursen vil som regel påvirke hjortevilt og annet vilt i minst like stor grad som husdyra. Husdyra får tross alt det meste av året blir fôret innendørs med fôr produsert på dyrket mark.

Ut fra hvor stor tetthet det er med beitende bufe i et område, vil det i større eller mindre grad påvirke viltets bruk av det samme området. Det er imidlertid ikke noe som tyder på at viltet blir fortrent eller utkonkurrert i matfatet. Vilt og husdyr beiter sammen i den tida av året da det er store tilgjengelige førmengder, og det er helst på våren hjortevilt beiter på innmark, og om vinteren viltet gjør skader på eksempelvis skog og rundballelager.

2.3 Setre med mjølkeproduksjon

Tynset var tidligere en stor seterkommune, og det høyeste antall setre i drift var nok i slutten av 1880-tallet, som i landet for øvrig var setringas høyalder. I 2022 var det fortsatt 20 enkeltsetrer og 1 fellessetrer som var i drift Tynset, og som fikk tilskudd til drift av seter med mjølkeproduksjon (regionalt miljøtilskudd).

De aktive setrene er spredt over det meste av kommunen, men det er særlig øst for Glomma at seterbrukerne fortsatt bruker utmarksbeitet. Vest for Glomma og på Kvikne er det en del setre som har opparbeidet mye fulldyrket mark og innmarksbeite som er gjerdet inn, og som gir mulighet for å ha dyra innagjerds hele setersesongen.

Selv om de fleste setrene i dag er nedlagt, er det ut fra både kulturhistorisk verdi, og med tanke på framtidig bruk av setrene og ikke minst utmarksbeitene som ressurs viktig at kommunen er bevisst setervollenes betydning for ressursgrunnet for jordbruket. Setrene ble lagt til de beste beiteområdene som var tilgjengelige, og det potensialet ligger der fortsatt, selv om det ikke er i aktiv bruk pr. i dag.

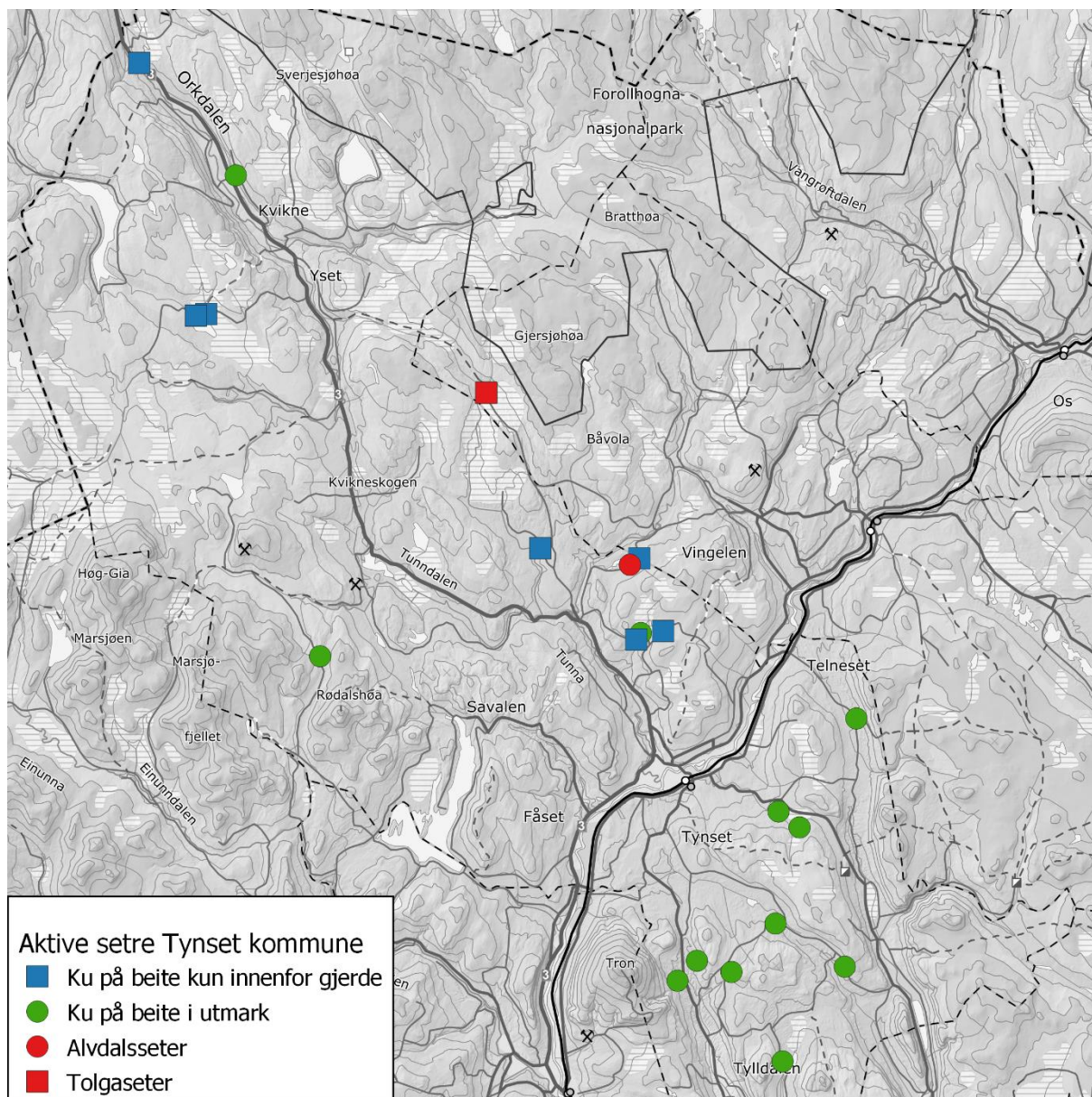
Antall søknader om miljøtilskudd til setre med mjølkeproduksjon viser at frafallet i setringa i Tynset de siste 15 år har vært formidabel – det er ikke mange igjen. Tabellen nedenfor viser hvor mange gardsbruk som leverte mjølk fra setra i henholdsvis 2005 og 2022.

	2005	2022
Enkeltsetre	48	20
Fellessetre	1	1 (4 deltak.)

Tallene i tabellen over er hentet fra søknader om regionalt miljøtilskudd – RMP (2005 Hedmark, 2022 Innlandet). Tallene for 2022 inkluderer en alvdalsbruker som setrer i Lonsjølia, og en tynsetbruker som setrer ved Magnillsjøan i Tolga, grensa til Tynset.

En kvil i sola før mjølking gjør godt etter en lang dag i marka. Foto: R. Brænd.

Kartet viser hvor i Tynset setrene som i 2022 leverte mjølk til meieri ligger. E (inkl. ei seter i Tolga).
 Kilde: RMP-søknader 2022 og Tynset kommune. Alvdalssetra ligger i Tynset og benytter utmarksbeite, mens Tynsetsetra som ligger i Tolga bare benytter inngjerdete arealer.

2.4 Verdsetting av utmarksbeitet

Utnyttinga av utmarksbeite til husdyrhold var høyst i siste halvdel av 1800-tallet, da seterbruket var på det mest intensive. Folketallsveksten bidro til at alle ressurser som kunne gi mat måtte tas i bruk. Utnyttelsen av utmarka til fôr og beiting sank etter hvert, men var fortsatt høy til etter 2. verdenskrig.

I siste halvdel av 1900-tallet gikk antall gardsbruk for alvor ned fordi kunstgjødsel og nye dyrkingsteknikker gjorde sitt inntog, jordbruket rasjonaliserte kraftig, og mulighetene for annet arbeid økte. Samla sett gikk dyretallet ned, og behovet for fôret i utmarka ble merkbart mindre.

Fôropptak for de ulike dyreslag beregnes i dag til (lavt estimat, særlig for storfe):

Dyreslag	Fôropptak pr. dag
Sau og lam	1 fôrenhet
Geit og kje	1 fôrenhet
Ammekyr/mjølkekyr	6 fôrenheter
Ungdyr av storfe	4 fôrenheter
Hest	5 fôrenheter

Kilde: Skurdal, 1997.

Når en legger antall dyr oppført på utmarksbeite i søknad om produksjonstilskudd i Tynset 2020 til grunn, kommer en til en samlet mengde fôrenheter:

Dyreslag (PT-kode)	Fôropptak pr. dag	Antall dyr	Fôropptak pr dyreslag/dag	Antall dager med beite	Totalt fôropptak
Sau og lam (431 og 432)	1 f.e.	14 829	14 829	84 (12 uker)	1 245 636
Geit og kje (440)	1 f.e.	408	408	56 (8 uker)	22 848
Amme-/mjølkekyr (410)	6 f.e.	1317	7 902	56 (8 uker)	442 512
Ungdyr av storfe (420)	4 f.e.	1745	6 980	56 (8 uker)	390 880
Hest (450)	5 f.e.	90	450	56 (8 uker)	40 500
SUM fôrenheter					2 142 376

Dersom 1 fôrenhet (f.e.) fra utmarksbeite skulle vært erstattet med andre fôrmidler, som kan settes til ca. 4 kr/f.e. kan verdien av de 2 142 376 fôrenhetene som hentes i utmarka beregnes til en verdi av drøyt 8,5 millioner kroner.

Det er mulig antall beitedager pr. dyr er satt noe høyt (eksempelvis så setrer mange i en kortere periode enn 8 uker), men samtidig er det også mulig at antall fôrenheter høstet pr. dag og verdien på fôrenhetene burde vært satt noe høyere. Regnestykket gir uansett et bilde av omfanget av utmarksbeitet i 2020.

Ved å slippe flere dyr på utmarksbeite, og ved å la dyra beite flere dager i sesongen – særlig storfe – så vil grovfôr av en langt større samlet verdi kunne høstes i utmarka. Det er i Tynset trolig beite til dobbelt så mange dyr som slippes i dag. Les mer om dette under kapittel 3.4.

2.5. Slippe- og sankedatoer

Ifølge norsk lov har en dyreeier rett til å slippe beitedyr på utmarksbeite der eieren disponerer en beiterett, men det er ikke lovfestet en bestemt slippedato, eller en bestemt sankedato for beitedyr, heller ikke i Tynset. Ut fra dyrevelferdshensyn skal imidlertid ikke dyr slippes i utmark før det er tilstrekkelig og godt beite, og de skal sankes i god tid før det ventes frost eller snøfall om høsten. Dette følger av dyrevelferdsregelverket.

Innenfor lovens rammer kan medlemmene i beitelag og grunneierlag vedta egne regler for når dyrene skal sankes i sine områder, og i mange områder er det enighet om at dyrene skal være sanket før elgjakta begynner 25. september.

I Tynset kommunes *forskrift om beite* av 2009 er det bestemt at det i skogreisningsområder og plantefelt ikke skal beites mellom 15. oktober og 1. juni. Dette indikerer at beitedyra skal være sanket til senest 15. oktober, og at de i skogreisningsfelt ikke skal slippes før 1. juni. Kommunen kan i særlige tilfeller, f.eks. ved tidlig vår, innvilge dispensasjon fra forbudet mot å slippe før 1. juni.

Kommunens forskrift om *utvidet båndtvang* sier at hunder ikke skal gå løs i områder med beitedyr i perioden 1. april til «naturlig beiteslutt» 15. oktober. Det står ikke klart i forskriften om det er fritak for båndtvangsbestemmelsene for jakthunder, men andre kommuner har gitt tydelig fritak fra båndtvangen for jakthunder.

Omfanget av løshundjakt eller jakthundtrening i beiteområder mens det enda har vært beitedyr i utmark har ikke vært stort, og det har foreløpig ikke avstedkommet større konflikter knyttet til dette. Det er verdt å merke seg at det kan være stor forskjell på løshundjakt på rype i fjellet, og løshundjakt på hjortevilt i skogen. Fuglejakt foregår for det meste på fjellet, og fuglehunder blir oftest trent opp til å bli «saue-rene». Det er mer både utfordrende og uvanlig å trene opp jakthunder som brukes på jakt etter hjortevilt i skogen til bli «storfe-rene», og bruk av samme område i samme tidsrom kan være utfordrende.

2.6 Utmarksbeite og klima

All jordbruksproduksjon starter med binding av CO₂, og beite utnytter «fersk» fotosyntese, ikke fossile ressurser. Det er fotosyntesen og karbonkretsløpet som er utgangspunkt for jordbruket.

Utslipp fra landbruket kan ikke elimineres, men reduseres. Hovedsakelig må dette tas på bruken av fulldyrkete arealer. Bedre utnyttelse av husdyrgjødsel og unngå tap og lystgassdannelse fra jordsmonnet er sentrale tema. Utmarksbeite er i prinsippet gratis fôr, og en ressurs som ikke kan foredles på annen måte enn gjennom drøvtyggermagen, og bruk av utmarksbeite er slik kanskje den mest bærekraftige delen av norsk landbruk.

Mindre kraftfôr, og mer bruk av ugjødslet beite er positivt for klimaregnskapet. Mye av utfordringene som er koblet til importert kraftfôr blir mindre relevante for besetninger som høster større deler av fôrrasjonen på utmark, sammenliknet med beitedyr som ikke gjør det.

Denne delen av beitebruksplanen må etter hvert kobles opp mot den regionale klima- og energiplanen (felles kommunedelplan for klima og energi) som Tynset er med å utarbeide. Hvordan beiting slår ut i et endelig klimaregnskap er ikke det ingen som vet enda, men det jobbes mye både nasjonalt og internasjonalt for å utvikle gode modeller på dette.

2.7 Organisert beitebruk

For å utnytte utmarksbeitet på best mulig vis ble det i Norge fra 1960-tallet opprettet beitelag som hadde som formål å organisere brukere med sau på utmarksbeite. I 1970 innførte Landbruksdepartementet ei ordning kalt *Organisert beitebruk* der beitelagene kunne søke om støtte til å organisere beitelagsarbeidet ved samarbeid om tilsyn, sanking, investeringer og andre målrettede tiltak. De siste tiårene har ordningen blitt utvidet til å omfatte også andre dyreslag, og de fleste beitelagene organiserer nå også storfe, hest og geit som beiter i sitt område. Målet med ordninga er 1) Legge til rette for en mer rasjonell utnytting av utmarksbeitene, og 2) Redusere tapet av dyr på utmarksbeite til et minimum.

Etter opplysninger fra lagene samarbeider beitelagene i Tynset i dag om blant annet tilsyn og sanking, felles salte-, sanke- og skilleplasser, sperregjerder og ferister, elektronisk sporing av beitedyra, og de utarbeider årsplaner og beredskapsplaner for sine områder. Noen jobber også med rydding av beite/kulturlandskap, og informasjon om sin virksomhet overfor andre brukere av utmarka. Beitelagene er også viktige sosiale arenaer for beitebrukere som ellers gjerne jobber mye alene.

De aller fleste småfeeiere i Tynset er med i det organiserte beitesamarbeidet, mens det fortsatt er en del storfebesetninger som av ulike årsaker fortsatt er uorganiserte.

Samarbeid om sanking. Foto: R. Brænd.

2.7.1 Beiteområdenes beliggenhet

De fleste gårdene har beiterett i store områder, og har dyra på utmarksbeite unna gården. Dyra må i praksis kjøres til og fra slipp- og sankested. På Kvikne er det imidlertid en del som slipper dyra til fjells ved å slippe dyra direkte fra garden/gardsnære beiter.

De fleste benytter utmarksbeite mellom 800-1100 meter over havet, dette er det samme høydedraget som setrene ligger i.

Organisering av beite i utmark er viktig for å få til ei framtidsetta, effektivt og bærekraftig beitenæring, og næringa står sterkest om de favner så mange som mulig av de aktive beitebrukerne. I Tynset er så å si alle småfeholdere medlemmer av beitelag, og de fleste av storfebøndene som har dyr på utmarksbeite er også medlemmer. Det har vært noe endring i lagene etter oppstarten på 1960- og -70-tallet, men de fleste lagene omfatter fortsatt de samme beiteområdene. På de neste sidene gis det en kort oversikt over de ulike beitelagene i kommunen.

Tallene i tabellene i omtalen av de ulike beitelagene nedenfor er hentet fra beitelagenes søknader om tilskudd til drift av beitelag (organisert beitebruk) i 2021.

2.7.2 Kvikne Vestfjell beitelag SA

Antall aktive medlemmer	16
Antall medl. med sau	15
Antall sau/lam sluppet	1653/2628
Antall medl. med storfe	1
Antall storfe sluppet	20
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.3 Kvikne Østfjell beitelag SA

Antall aktive medlemmer	23
Antall medl. med sau	13
Antall sau/lam sluppet	1358/2359
Antall medl. med storfe	10
Antall storfe sluppet	432
Antall brukere med geit	1
Antall geit/killinger sluppet	237

2.7.4 Gløtåsen Bratthøa beitelag SA

Antall aktive medlemmer	3
Antall medl. med sau	2
Antall sau/lam sluppet	152/178
Antall medl. med storfe	1
Antall storfe sluppet	61
Antall brukere med geit	1
Antall geit/killinger sluppet	88

2.7.5 Tynset beitelag SA

Antall aktive medlemmer	8
Antall medl. med sau	6
Antall sau/lam sluppet	374/684
Antall medl. med storfe	2
Antall storfe sluppet	85
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.6 Lonås beitelag SA

Antall aktive medlemmer	3
Antall medl. med sau	2
Antall sau/lam sluppet	216/395
Antall medl. med storfe	1
Antall storfe sluppet	13
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.7 Åsan Lonsjølia beitelag (forening)

Antall aktive medlemmer	10
Antall medl. med sau	5
Antall sau/lam sluppet	413/722
Antall medl. med storfe	5
Antall storfe sluppet	326
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.8 Bondåsen Moanlia sankelag SA

Antall aktive medlemmer	6
Antall medl. med sau	1
Antall sau/lam sluppet	30/48
Antall medl. med storfe	5
Antall storfe sluppet	125
Antall brukere med geit	1
Antall geit/killinger sluppet	41

2.7.9 Garvikåsen og omegn beitelag SA

Beitelaget er registrert i Alvdal, men organiserer også beitebrukere i Tynset.

Antall aktive medlemmer	2 (+ 5 fra Alvdal)
Antall medl. med sau	2 (+ 5 fra Alvdal)
Antall sau/lam sluppet	166/267 (+ 331/600 fra Alvdal)
Antall medl. med storfe	- (+ 1 fra Alvdal)
Antall storfe sluppet	- (+ 23 fra Alvdal)
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.10 Nye Aumlia beite- og sankelag SA

Antall aktive medlemmer	4
Antall medl. med sau	3
Antall sau/lam sluppet	192/315
Antall medl. med storfe	2
Antall storfe sluppet	49
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.11 Tynset Øst beitelag (tingsrettslig sameie)

Antall aktive medlemmer	19
Antall medl. med sau	7
Antall sau/lam sluppet	732/1231
Antall medl. med storfe	13
Antall storfe sluppet	654
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

2.7.12 Tyllidalen beitelag (forening)

Antall aktive medlemmer	16
Antall medl. med sau	3
Antall sau/lam sluppet	137/242
Antall medl. med storfe	13
Antall storfe sluppet	408
Antall brukere med geit	-
Antall geit/killinger sluppet	-

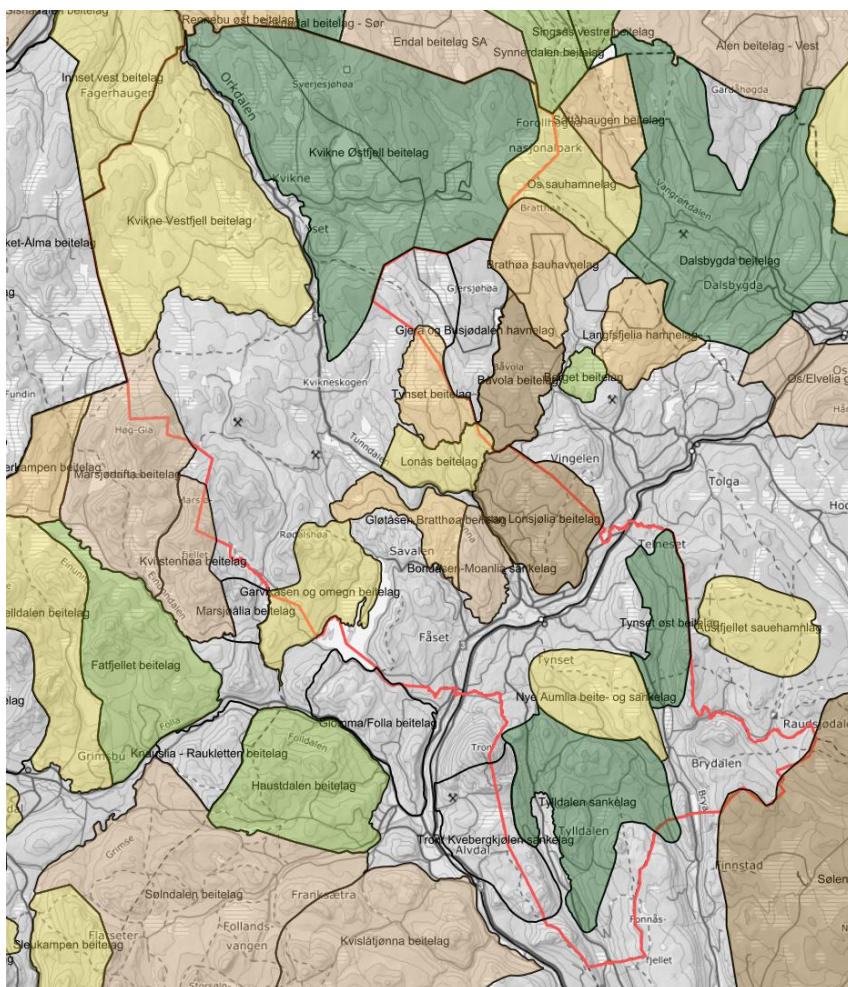
2.8 Beite i områder uten beitelag

Beitelagene i Norge har sitt utspring i miljøet rundt lokal organisering av sauedrifta utover fra 1960- og 1970-tallet, og felles sauesanking om høsten var hovedaktiviteten. Sanking er fortsatt en viktig fellesaktivitet i de fleste lag, men felles investeringer, felles tilsyn og andre tiltak er også viktig for mange. Organiserte beitelag fikk etter hvert rett til tilskudd til drift av laget, og denne ordningen finnes fortsatt (tilskudd til drift av beitelag, organisert beitebruk). Tilskuddet beregnes ut fra hvor mange dyr sluppet i beitelagets område, og som har gått mer enn 5 uker på utmarksbeite.

I områder hvor det var mindre sauehold var behovet for organisering mindre, og det ble ikke dannet beitelag for alle områder. Siden den gang har noen beitelag opphørt, andre har slått seg sammen med andre lag, og noen steder har det også blitt opprettet nye.

Det er verdt å merke seg at beitelagene først ble opprettet for sauebrukere. Senere ble kjøttfebesetninger som gikk hele sommeren på utmarksbeite inkludert i ordningen. Siden 2015 har også mjølkekubesetninger som går på utmarksbeite inngått i tilskuddsordningen «organisert beitebruk».

Av ulike årsaker er ikke alle beiteområder i Tynset i dag dekt opp av beitelag, I 2014 ble 64 % av kommunearealet brukt av organiserte beitelag (Nibio, 2016), og andelen ligger på det samme i dag. Områdene uten beitelag kan uansett være viktige beiteområder. Eksempelvis er det ikke organiserte beitelag for Tronsvangan på Tyllaldskjølen, Brydalen, Fåset og Kvikneskogen. Områdene kan være viktige beiteområder, uten at dette kommer fram i den vanlige beitestatistikken.

Kartet viser beitelagsgrensene i Tynset og beitelagsnavnene. Kommunegrensa er markert med rød linje, og beitelagsgrensene med svarte. Beitelagene er farget ut fra antall og hvilke dyr som slippes. Noen områder dekkes ikke av organiserte beitelag.

Kilde: nibio.kilden.no

2.9 Tynset kommunes beiteretter

Tynset kommune er eier av utmarkseiendommer i kommunen, og besitter dermed en del beiteretter. I forvaltningsplanen for Tynset kommunes utmarkseiendommer står følgende:

«Beiteretter – forvaltningspraksis

I Magnildalen er det totalt 974 beiteretter. Etter salg av Karlsvangen og Fløttvangen med tilhørende beiteretter har kommunen 228 beiteretter igjen, dvs. om lag ¼ av alle beiterettene i området. Én beiterett tilsvarer ett storfe eller fem småfe med tilhørende kalv/lam/kje. Beiteretter benyttes av brukere etter behov.

I dag leier kommunen ut 131 beiteretter til både innen- og utenbygdsboende beitebrukere. Beiterettene leies ut for flere år, maksimum ti år. Deler av beiterettene har blitt leid ut til utenbygdsboende besetninger i områder med stort rovdyrpress, men det har vært store utskiftninger i leietakere siste årene. Dette skyldes til dels dårlig organisering og få samarbeidende beitebrukere i området.»

Både fordi det er interesse for å leie beiteretter, og fordi kommunen har ubenyttete beiteretter, bør kommunen avklare hvilke retningslinjer som skal gjelde for utleie av beiterettene sine. Det kan være aktuelt som beredskapsområde for besetninger i forbindelse med rovdyrsituasjoner i andre kommuner, men også innen kommunen. Det bør avklares hvilke leietakere som skal prioriteres, for hvor lang tid rettene skal leies ut, og hvilke krav som stilles til leietakerne.

2.10 Økonomiske virkemidler

For å stimulere til økt bruk av utmarksbeite er det innført ulike økonomiske ordninger som skal stimulere til best mulig utnyttelse av utmarksbeite.

2.10.1 Tilskudd til tiltak i beiteområder

Tilskudd fra ordningen *tilskudd til tiltak i beiteområder* er midler over jordbruksavtalen som kan gis til tiltak som bidrar til å legge til rette for best mulig utnyttelse av beite i utmark, reduserer tap av dyr på utmarksbeite og fremmer fellestiltak i beiteområdene.

Tilskudd blir prioritert til lag eller foreninger (beitelag, grunneierlag mv.) som er registrert i Enhetsregisteret og som driver næringsmessig beitedrift, men enkeltforetak kan også søke når det på grunn av naturgitte eller driftsmessige forhold ikke ligger til rette for samarbeid med andre beitebrukere.

Kommunen overtok forvaltningen av denne ordningen i 2020, og Tynset får hvert år tildelt en pott på ca. 200 000 kr. Statsforvalteren tildeler midler til kommunene i Innlandet ut fra blant annet kommunenes innmeldte behov, aktivitetsnivå og måloppnåelse. Midlene skal stimulere til aktivitet. Kommunene lyser ut midlene og behandler søknadene. Sammen med faglagene i Tynset har kommunen utarbeidet kommunale retningslinjer for bruken av midlene, og disse blir rullert årlig.

2.10.2 Tilskudd til drift av beitelag – organisert beitebruk (OBB)

Tilskudd til drift av beitelag er også jordbruksavtalemidler, og ligger under ordningen *regionalt miljøprogram i jordbruket for Innlandet*. For å kunne søke om tilskudd til drift av beitelag må foretakene være organisert i beitelag godkjent av kommunen.

Tilskudd beregnes ut fra hvor mange beitedyr beitelagets medlemmer slipper på utmarksbeite i sitt område, og gjelder dyr som er på utmarksbeite i minimum 5 uker/sesong. Tilskuddet utbetales etter satser som bestemmes fylkesvis.

2.10.3 Produksjonstilskudd til dyr på utmarksbeite

Foretak som har hatt storfe, hest, geit, kje, sau og lam på utmarksbeite i minst 5 uker kan søke om utmarksbeitetilskudd for disse dyrene. Tilskudd søkes av det enkelte foretak, og beregnes ut fra antall dyr og de satser som blir bestemt i jordbruksavtalen.

Sau i høgstaudeeng ved Magnilla. Magnilldalen, Tynset. Foto: Geir Harald Strand/NIBIO.

2.10.4 Spesielle miljøtilskudd i landbruket

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket bevilges også over jordbruksavtalen. Formålet med midlene er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensingen fra jordbruket, og bare innsats som går utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift.

I dag tilsier kommunens SMIL-retningslinjer at tiltak innen biologisk mangfold og gammel kulturmark mv. i seterområder og andre verdifulle kulturlandskapsområder kan støttes, også tiltak som øker beiting for å opprettholde skjøttet kulturmark.

2.10.5 Regionale tilretteleggingsmidler

Fylkeskommunen har midler til landbruksrelatert utviklingsprosjekt. Det er prosjekter som bidrar til å 1) bygge *Matnasjonen Norge*, 2) prosjekter som bidrar til klimatilpasning og økt verdiskaping i landbruket, og 3) prosjekter som tar i bruk ny teknologi i landbruket som kan støttes med disse midlene.

Kommuner, organisasjoner og forsknings- og utviklingsinstitusjoner registrert i Enhetsregisteret kan søke, og midlene er ikke bedriftsrettet, men skal brukes til fellesprosjekter som styrker landbruksnæringen. Flere bedrifter som samarbeider kan søke om regionale tilretteleggingsmidler. Utarbeidelsen av denne beitebruksplanen er et eksempel på hva disse midlene kan gå til.

2.10.6 Kommunalt næringsfond

Hovedformålet med bruk av næringsfondet er å legge til rette for næringsutvikling, fremme etablering av ny næringsvirksomhet og videreutvikle eksisterende bedrifter for å utvikle og bevare arbeidsplasser.

Tynset kommunes strategiske næringsplan skal legges til grunn ved prioritering av midlene. Andre prosjekter skal vurderes opp mot hovedsatsingsområdene i næringsplanen. Tiltak som ikke kommer inn under disse områdene kan gis støtte når de ut fra en helhetsvurdering vil gi et positivt bidrag til næringsutviklingen i kommunen eller regionen.

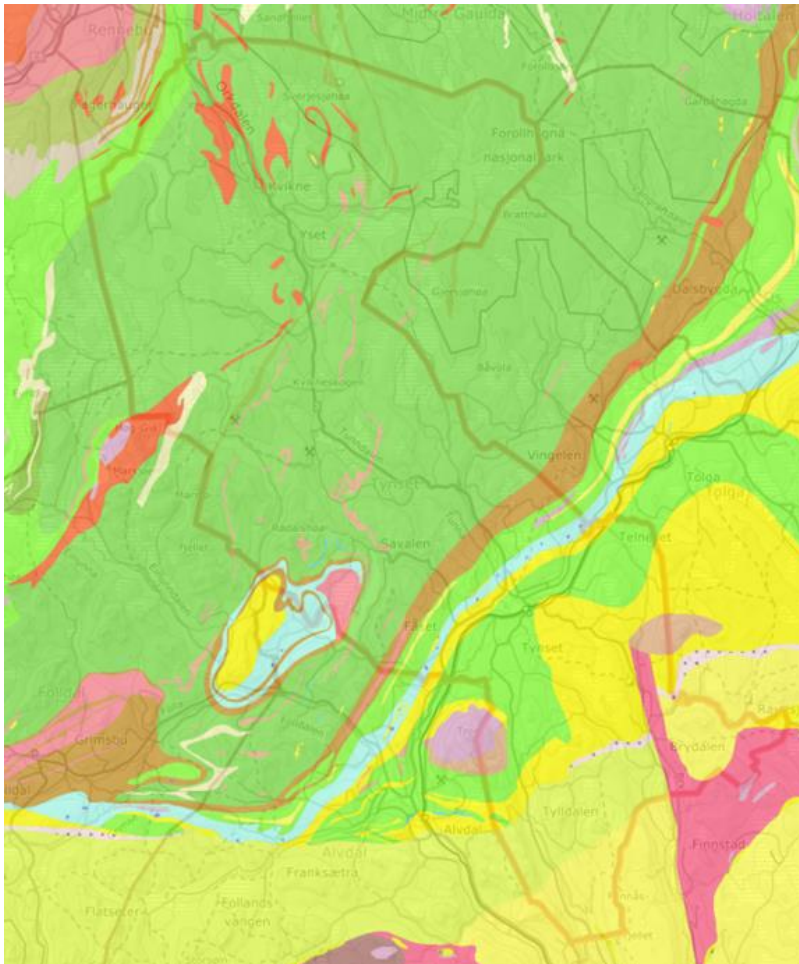
3. Ressursgrunnlaget

Tynset kommune er 1 881 km², med 1 754 km² landareal i utmark. Glåma deler kommunen i to ved Tynset tettsted. Herfra strekker kommunen seg mot nordvest etter Tunndalen, og over til bygda Kvikne i Orkladalføret som drenerer mot nord. På hver side av dalgangen ligger vide fjellparti med Forollhogna i øst og fjella mot Oppdal og Folldal i vest. Sør i kommunen tar Tyllaldalen og Gammeldalen/Brydalen av fra Glåmadalføret mot sør. Mellom dalene er det lavtliggende fjellparti.

Av kommunen sitt areal ligger 9 % fra 470-600 moh., 40 % mellom 600-900 moh. og 50 % fra 900-1200 moh. Bare 2 % ligger over 1200 moh. og det høyeste punktet er Blåtronden på 1653 moh. Skoggrensa i kommunen går vel 900 moh., litt lavere nord i Kvikne. Barskogen går jamt opp til 700-800 moh.

3.1 Geologi

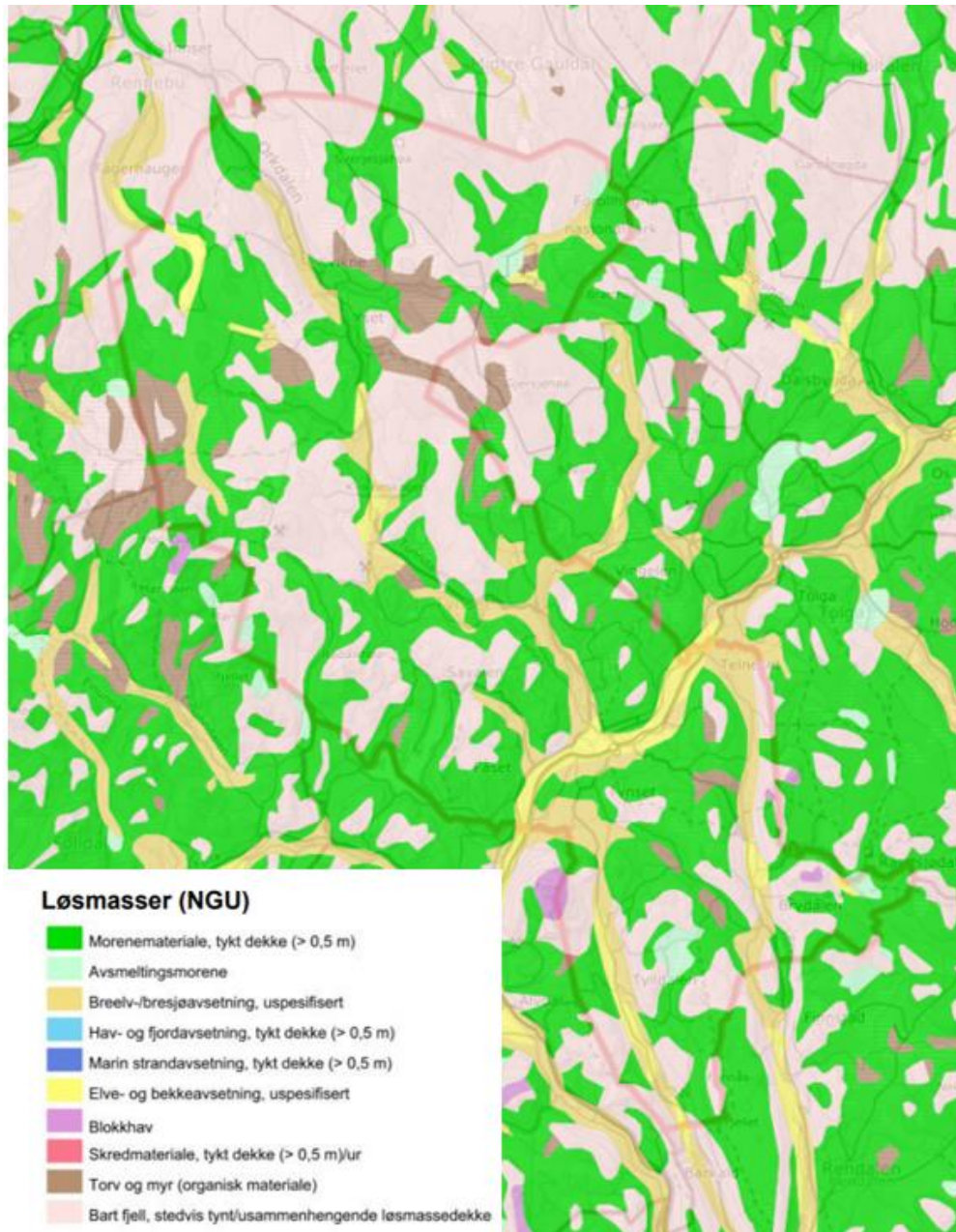
Det meste av kommunen ligger innenfor Trondheimsfeltet og med rike bergarter som glimmerskifer og fyllitt, men særlig glimmerskiferen kan variere i rikhet. Sør delen av kommunen med Brydalen og Tyllaldalen er dominert av fattig sandstein. Tronfjellet består av den halvrike bergarten gabbro. Partier med fattige granittiske bergarter finnes nord på Kvikne og i Brydalen.

Hovedbergartene fra nordvest mot sørøst; trondhemitt (rødbrun), glimmerskifer (grønn), grønnstein (brun), fyllitt (lys grønn), kvartsitt (gul) sandstein (lys gul) og amfibolitt (brunlilla). (ikke alle bergartene er angitt i tegnforklaringen). Kilde: [Kilden - Arealinformasjon \(nibio.no\)](http://kilden-arealinformasjon.nibio.no)

3.2 Løsmasser

Løsmasser, for det meste morene, har jamn dekning i kommunen. Rundt høgdedrag blir morenedekket tynt, med bart fjell, blokkmark og ur i bratte fjell. I sør er det oftest grov og blokkrik morene, mens det i nord er morene med mer finmateriale. Materialtransporten tidlig i isavsmeltinga etter siste istid i dette området gikk nordover. Fattige og grove løsmasser kan derfor være skjøvet inn over areal med rik berggrunn som «kamouflerer» virkningen av næringsrik berggrunn.

Løsmassekart over Tynset kommune. Kilde: kilden.nibio.no.

I dalførene er det elve- og breelvavsetninger, samt mer finkorna bresjøavsetninger, ofte i terrasser i dalsider. Store og små myrer finnes jamt i flatere terreng, og utgjør samla 12 % av kommunearealet. Tett botnmorene gjør at det blir mye myr på rik berggrunn, også i litt hellende terreng. Eksempelvis ligger det store myrareal rundt Vesle Orkelsjøtangen, ved Grøntjønnan og i Magnildalen.

3.3 Klima

Det er to målestasjoner for vær i Tynset kommune, den ene i Tynset sentrum, og den andre på Sæter gård, på Kvikne.

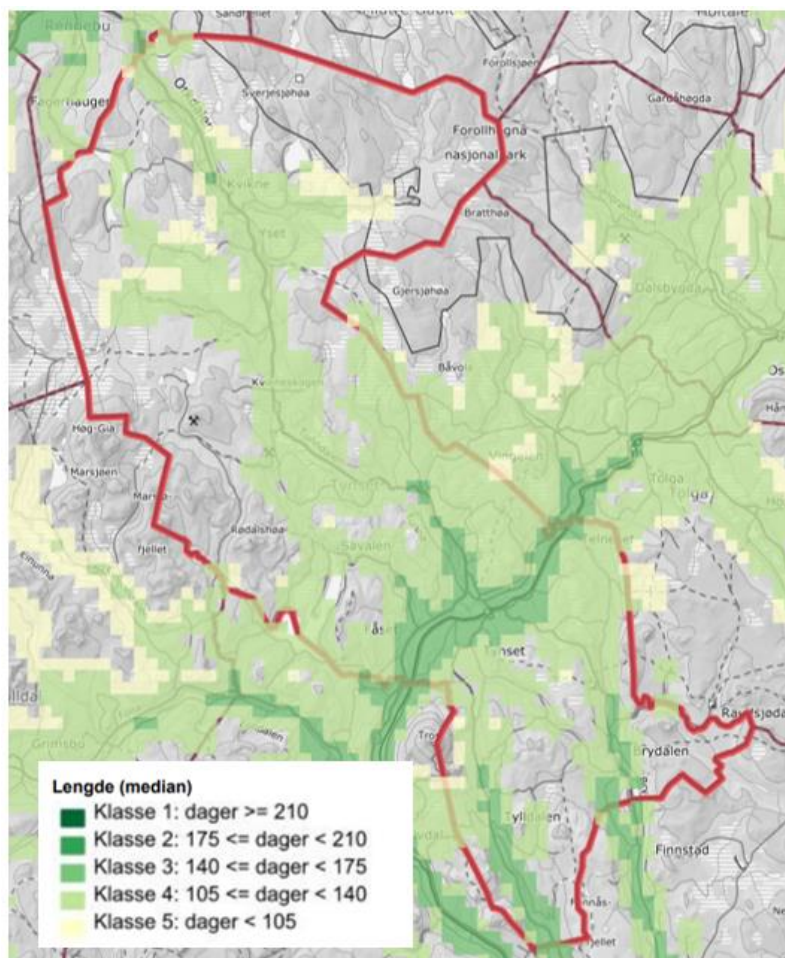
Årsmiddeltemperaturen på Tynset ligger på 0°C, mens den på Kvikne (Sæter) er 1,4°C. Det meste av beiteområdene ligger høyere enn der temperaturmålingene er tatt, og innebærer en kortere vekstsesong enn nede i bygdene.

Kvikne som ligger lengst vest i kommunen har et større innslag av kystklima enn resten av kommunen som ligger lenger øst og har mindre nedbør.

Stasjon	Moh	jan	feb	Mar	Apr	mai	Jun	jul	aug	sep	okt	nov	Des	År
Tynset	483	-13,1	-11,2	-5,7	-0,2	6,3	10,8	12,1	10,8	6,2	1,6	-6,1	-11,0	0,0
Sæter	543	-8,3	-7,4	-4,2	-0,1	5,9	10,1	11,4	10,5	6,5	2,6	-3,6	-6,6	1,4

Stasjon	Moh	jan	feb	mar	apr	mai	jun	jul	aug	sep	Okt	nov	des	år
Tynset	483	20	15	15	15	28	51	67	58	48	35	25	23	400
Kvikne	550	32	26	29	26	32	59	79	65	65	46	36	38	533

Tynset kommune har samlet sett et typisk innlandsklima med lav vintertemperatur og høy sommertemperatur i forhold til høyde over havet.

Vekstsesongens lengde i de ulike delene av Tynset. Kilde: kilden.nibio.no.

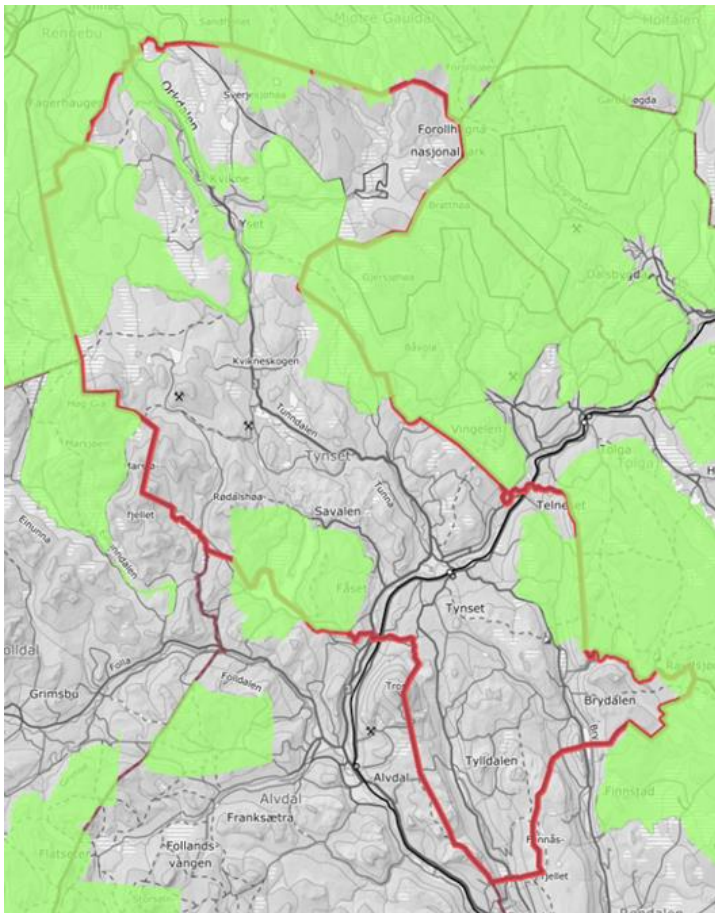
3.4 Vegetasjon

(kilde: *Beiteressursar i Hedmark*, NIBIO 2016)

Omlag 27 % av Tynset kommune er vegetasjonskartlagt. Gammeldalen ble kartlagt i 2007, Savalen i 2008, Magnildalen i 2010 og flere områder på Kvikne i 2011, 2012 og 2015. Alle faktorer som virker på et sted gir i sum bestemte vekstvilkår, og danner grunnlaget for den vegetasjonen som kan utvikle seg der. Vegetasjonskart gir et bilde av den potensielle beiteverdien i de ulike områdene.

Ut fra arealene som er kartlagt er det beregnet at beitekvalitet for utmarksarealet i Tynset fordeler seg på 9 % av svært godt beite, 44 % godt og 45 % mindre godt. 2 % av arealet er impediment. Nyttbart beite utgjør 53 % av landarealet i utmark. Samla karakteristikk av utmarksbeitet i Tynset kommune betegnes som *godt - svært godt beite*.

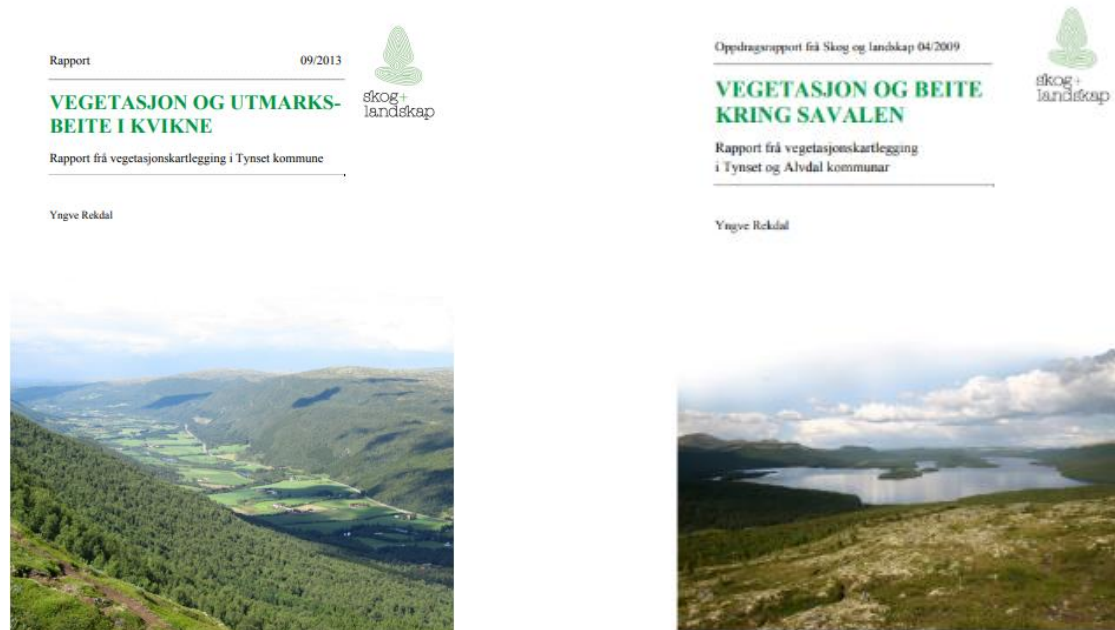
Ut fra det som er kartlagt i kommunen har Nibio beregnet en beitekapasitet i Tynset på ca. 70 saueenheter/km² nyttbart beiteareal. Med totalt nyttbart beiteareal på 930 km² blir beitekapasitet ut fra plantedekket 930 km² x 70 saueenheter/km² ≈ 65 000 saueenheter. Trekker en fra 15 % (viltbeiting mv.) **blir tilgjengelig beite for husdyr nok til om lag 55 000 saueenheter**. Skal dette utnyttes fullt ut må det være både sau og storfe i beitet. Nibio tok utgangspunkt i søknader om produksjonstilskudd i 2015, og at om lag 28 000 saueenheter benytta utmarksbeitet i Tynset, noe som utgjør 50 % av potensialet. Med en nedgang i antall sau, og økning i antall storfe ligger utnyttelsen i 2023 antakelig på omtrent det samme. Det er også mye streifbeiting på tvers kommunegrensene slik at et eksakt tall for beitetrykk uansett er vanskelig å anslå.

De grønnskaverte områdene viser hvilke områder som er vegetasjonskartlagt. Kilde: Kilden.nibio.no.

Som nevnt er bare deler av kommunen vegetasjonskartlagt, og for å få et bedre beslutningsgrunnlag bør særlig områder med utbyggingspress kartlegges. Selv om områder i dag er lite i bruk til beite, kan de ha et stort potensiale.

Siden tidlig 2000-tall er det NIBIO som har jobbet med vegetasjonskartlegging i Tynset, og vegetasjonskartene er digitalisert og tilgjengelige for alle på kilden.nibio.no. Det finnes imidlertid dels detaljerte beskrivelser av vegetasjon og beite i Kvikneområdet fra 1950-tallet, nedtegnet av Olav i. Haugen, i Norske fjellbeite. Bind VI. (Norges Vel, 1952).

Eksempler på rapporter fra vegetasjonskartleggingsarbeidet som er gjennomført i Tynset.

4. Lover og regler

Beiteretten og landbruksnæringa er under press fra mange og sterke interesser. Særlig utbyggingsinteresser og rovdyrforvaltningen kan være i konflikt med god utnyttelse av utmarksbeite, men også tiltak innen jordbruket kan redusere den reelle beiteressursen, eksempelvis med nydyrking, inngjerding av områder, samt andre omdisponeringer. Det kan også oppstå usikkerhet rundt hvem som har rett til å utnytte utmarksbeitene.

4.1 Aktuelt lovverk

Samtidig som det er rom for tolkning av gamle lover, vedtas det i takt med samfunnsutviklinga nye lover og forskrifter, og over tid utvikles en ny rettspraksis. Ei natur- og tradisjonsbunden beitenæring i møte med et «moderne» samfunn i rask endring har vært en medvirkende årsak til et høyere usikkerhetsnivå og et økende antall konflikter blant parter som på en eller annen måte er involvert i beiterettsproblematikk. Behovet for oversiktlig og lettfattelig informasjon er stort.

Siden beiting i så utstrakt grad foregår i utmark, vil lovverket som angår utmarka også være relevant for beitebrukeren. Beite er selvfølgelig også regulert av regelverk knyttet til dyrehold, samt mye mer. Dette innebærer at beitebruk i større eller mindre grad berøres av mange titalls lover. I det følgende gis en kort gjennomgang av noe av det mest sentrale regelverket som regulerer beitebruken. Kapitlet er på ingen måte uttømmende.

4.1.1 Lov om ymse beitespørsmål (beiteloven)

Beiteloven har bestemmelser om ansvar for husdyr på beite. Hovedregelen er at eieren av husdyr plikter å sørge for at dyrene ikke kommer inn på steder hvor de ikke har rett til å oppholde seg. Dyreeier har ansvar for tilsyn med dyrene, og loven har bestemmelser om erstatning for skade og regulering av beite, herunder fredning av områder mot beite. De fleste bestemmelser er av privatrettslig karakter, men kommunen kan, om nødvendig, frede skogsområder mot beiting. Tynset har vedtatt egen kommunal forskrift i henhold til denne loven, som regulerer beiting i skogreisings- og plantefelt, se mer om dette i kap. 4.1.7.

4.1.2 Grannegjerdeloven (gjerdeloven)

Lov om grannegjerde regulerer retten til å ha, samt plikten til å sette opp og vedlikeholde, gjerder mellom naboeiendommer, og sier også noe om hvordan et gjerde skal være utformet. Gjerdeplikta faller ikke bort selv om eieren slutter med husdyr, leier bort eller bortforpakter eiendommen til andre. Gjerde mellom eiendommer kan ikke tas ned uten avtale. Det kan oppstå store problemer med å utnytte beiteretten der gjerder rundt jordbruksareal er fjernet eller ligger nede, men det byr også på utfordringer der det er mye hytter og/eller boliger som bare delvis er gjerdet inn.

4.1.3 Servituttlova – særskilt om beite med geit

Servituttloven gjelder særretter på annenmanns eiendom. Hvis man besitter en beiterett på annens private grunn, er dette en servitutt/særrett til en bruksrett på denne eiendommen.

Loven har et eget kapittel om særskilte bruksretter i skog, og §§ 14 og 15 har bestemmelser for hvordan beite i annenmanns skog kan praktiseres, og beite med geite er særskilt nevnt.

4.1.4 Dyrevelferdsloven

Dyreeier har det overordnede ansvaret for at dyr har det bra – også når dyra er på beite. Samtidig har Mattilsynet ansvaret for forvaltning og tilsyn etter dyrevernsloven som også inkluderer beitedyr.

Forskrift om hold av småfe er hjemlet i dyrevelferdsloven, og sier at småfe skal slippes på egnet beite (tilstrekkelig og god førtilgang), at dyr som slippes skal være friske og sterke, og at dyreeier har

ansvar for at småfe på utmarksbeite hentes hjem i god tid før det ventes frost eller snøfall om høsten. I forskrift om hold av storfe er det ikke spesifiserte krav knyttet til storfe på utmarksbeite, men dyrevelferdsloven ligger selvsagt også til grunn for utmarksbeitende storfe.

I lov om dyrevelferd er det fra 01.01.2010 innført totalforbud mot bruk av piggtråd på nye gjerder. Det er Mattilsynet som forvalter dyrevelferdsloven, og som har ansvar for å følge opp piggtrådgjerder, og der det ellers er dårlige, nedfalls gjerder.

Det er gode grunner til at det i dyrevelferdsloven er innført forbud mot farlige gjerder og mot piggtråd. Foto: R. Brænd.

4.1.5 Hanndyrlova

Denne loven avgrensner retten til å slippe okser, værere, geitebukker og hingster på beite sammen med andres kuer, søyer, geiter eller hopper. Det er viktig å merke seg at bestemmelsene i denne loven er gitt ut fra hensynet til dyrevelferd og avl, og ikke av hensyn til folks ønske om fri ferdsel.

4.1.6 Friluftsløven

Formålet med denne loven er å lovfeste allemannsretten. Allemannsretten er rettigheten som alle og enhver har til ferdsel, opphold og aktivitet i naturen. Loven regulerer ferdsel i utmarka, og det er som regel tillatt for folk å ferdes i områder med dyr på utmarksbeite, også på inngjerdete utmarksbeiter.

4.1.7 Beiteforskrift for Tynset kommune

Forskriften fastsetter at det innen Tynset kommune skal være forbudt å la husdyr beite i barskog og skogreisningsfelt i tidsrommet fra og med 15. oktober til og med 1. juni, og at kommunen kan dispensere fra dette forbudet dersom forholdene ligger til rette, dog ikke innenfor tidsrommet fra og med 15. oktober til og med 15. mai.

4.1.8 Forskrift om båndtvang for Tynset kommune

Tynset kommune har siden 2007 hatt en egen forskrift om båndtvang. Den ordinære båndtvangen gjelder i perioden 1. april til 20. august (yngletida). I områder der bufe har rett til å beite, og faktisk beiter, er den ordinære båndtvangen utvidet fra og med 20. august og fram til naturlig beiteslutt 15. oktober.

Bestemmelsene om båndtvang gir imidlertid noen fritak fra båndtvangen, jf. § 9 i hundeloven. I båndtvangsperioden er det lov å ha løs hund når det er snakk om dressert bufehund på gjeteroppdrag, politihunder m.v. i organisert trening eller prøving for slik tjeneste, hund i aktiv bruk som ettersøkshund. Om fritaket også gjelder jakthunder er uklart.

Kommunen har konferert med jurist for å finne ut forholdet mellom beiteinteresser og løshundjakt, og kortversjonen av svaret var:

«Fordi lovteksten er utformet på en måte som lett kan misforstås, bør kommunene og fylkesmennene i forskrifter om båndtvang etter § 6 andre ledd bokstav f og § 7 uttrykkelig presisere at båndtvangen også gjelder for hund når den brukes for jakt, jakthundtrening og jaktprøver. Om det kan oppstå tvil, kan man også presisere dette ved forskrifter som gis etter § 6 andre ledd bokstavene a og b.»

Dette bør kommunen følge opp, og sammen med statsforvalter vedta nødvendige presiseringer i lokal forskrift om båndtvang, hvor vidt båndtvangen gjelder jakthunder eller ikke.

4.1.9 Plan- og bygningsloven og større gjerder

Kommunen har mange saker som angår hvordan utmarka i kommunen disponeres. Kommunen har tidligere avklart med jurist ved statsforvalterens landbruksavdelingen at utmarksgjerder utover en viss størrelse/omfang er søknadspliktig i forhold til PBL.

I forbindelse med økt behov for gjerder i utmark, hadde tidligere fylkesmann i Hedmark et samarbeid med UiO, v/ Heidi Anita Skjærvik, som skrev masteravhandlingen «Gjerder i beiteområder». I denne avhandlingen støttes konklusjonene om at utmarksgjerder (over et visst omfang) er søknadspliktig i forhold til PBL. Jf. Link til boken: <http://www.fylkesmannen.no/Hedmark/Landbruk-og-mat/Husdyr/Organisert-beitebruk/Ny-bok-om-gjerder-i-beiteomrader/>. Hverken avhandling eller statsforvalter har «fastsatt» noen grense for størrelse på gjerder som skal behandles etter plan- og bygningsloven, men har vurdert at en konkret sak med inngjerding av 500 dekar ikke skulle behandles, men samtidig at inngjerding på 2000 dekar skulle vært behandlet.

Når det gjelder gjerdeprosjekter i utmark må kommunen, i de saker der det er aktuelt, uansett foretar vurderinger rundt forhold knyttet til: andre interesser som turstier, annen ferdsel, tømmerveier, samarbeid/samordning med andre inngjerding m.m. - Og et. Sette vilkår/anbefalinger om tilpasninger, trasèvalg m.m.

4.2 Beiterettigheter

I Tynset har nesten alle gårdsbruk beiterett i utmarka, og det er sambeiting mellom gårdene – utmarksbeitene utnyttes i fellesskap mellom de som har rettigheter i et område. Beiterettene i utmarka var knyttet til den delen av bygda som det opprinnelige bruket sognet til, og der ligger gjerne setrene også. I så godt som all utmark har et eller flere gårdsbruk beiterett.

For de opprinnelige gardene er beiteretten ofte beskrevet i gamle dokumenter, eksempelvis utskiftingsprotokoller. For nyere bruk kan beiteretten være nevnt i skylddelingsforretninger, men det er nok ikke alle eiendommer som kan bekrefte sin beiterett med dokumenter. «Storskiftet» i Tynset i 1943, med påfølgende jordskiftesaker utover 1950-tallet, er i dag bestemmende for hvordan beiterettene i kommunen er fordelt.

Fradelinger gjennom mange år har bidratt til at mange beiteretter ikke lenger hører til gårdsbruk, og mange gårdsbruk som ikke lenger har dyr selv har ubenyttede beiteretter. Som et bilde på dette er det i dag ca. 700 landbrukseiendommer i Tynset, og bare ca. 170 som har husdyrproduksjon, og av dem igjen er det bare en del som benytter utmarksbeitet de har rettigheter i. Fordelingen av beiteretter er likevel regulert av ordninger som sist ble bestemt rundt 1950-tallet, foruten noen få områder hvor jordskifteretten har utarbeidet nyere bruksordninger.

Beiteloven gjør dyreeieren ansvarlig for å passe på at dyra holdes i de områder hvor vedkommende har beiterett. At beitedyr trekker over til områder hvor eieren ikke har beiterett kalles gjerne *tålt beiting*, eller *streifbeiting/nabobeiting*, og er i praksis en stilltiende aksept om at dyra kan gå der ei viss tid, men at dyreeier er klar over at han ikke har noen beiterett der.

Det er vanlig at det er grunneierlagene som forvalter beiterettene på vegne av dem som eier rettene. Beitelagene benytter beiterettene i grunneierlagenes områder, og eventuelle ubenyttede beiteretter kan leies ut til dyreeiere som i utgangspunktet ikke har beiterett.

4.3 Planer

Plan- og bygningsloven bestemmer hvordan landets arealer skal brukes og reguleres, og arealplanlegging er viktig for at arealene skal bli brukt på en effektiv, rasjonell og best mulig måte. Loven gjelder alle typer aktiviteter og virksomheter knyttet til fast eiendom, og den gjelder for hele landet og for alle tiltak. Plan- og bygningsloven sier noe om kommuneplaner og reguleringsplaner, og loven gir regler for hvordan disse skal behandles og hvilke virkninger de har for nåtidig og fremtidig utnyttelse. Hva kommunen vedtar i sine kommune- og reguleringsplaner vil følgelig ha svært stor betydning for hvilke rammer utmarksbeiteinæringa må forholde seg til i framtida.

4.3.1 Kommuneplan

Kommuneplanens arealdel kobler dagens og framtidig samfunnsutvikling og arealbruk, og angir hovedtrekkene i arealdisponeringen. Den gir rammer og betingelser for arealbruk og for hvilke nye tiltak som kan settes i verk, hvor de skal legges, samt hvilke viktige hensyn som må ivaretas ved disponeringen av arealene.

Denne beitebruksplanen for Tynset blir en temaplan som skal være styrende for kommunens arealforvaltning, og det blir viktig at kommunens arealplan hensyntar beitebruksplanen. Mange kommuner har egne beiteutvalg som har spesielt fokus på beitebruksinteressene i arealspørsmål og i områder hvor det planlegges tiltak/inngrep.

4.3.2 Reguleringsplaner

Det som gjelder kommuneplaner og kommunedelplaner gjelder også reguleringsplaner som vedtas i kommunen. Beitebruksplanen må inngå som en viktig del av beslutningsgrunnlaget når reguleringsplaner i beiteområder behandles.

4.3.3 Strategisk næringsplan for Tynset 2017-2021

Strategisk næringsplan 2017-2021 for Tynset kommune slår fast at landbruket er den viktigste næringa i kommunen. Selv om antall bruk går ned så opprettholdes foreløpig den totale produksjonen ved at de gjenværende bruk blir stadig større.

Et av hovedmålene i næringsplanen er at Tynset skal befeste og styrke sin status som landbrukskommune i regional og nasjonal målestokk, basert på høy utnyttelse av naturgitte ressurser og opparbeidet kompetanse. For å få til dette er et av delmålene i planen *å legge til rette for best mulig utnytting av utmarksressursene*, som beite, jakt, fiske og friluftsliv, og et tiltak for å nå målet er *å utarbeide beitebruksplaner der det er nødvendig*.

4.3.4 Interkommunal kommunedelplan for klima og energi

Kommunene i Nord-Østerdal utarbeider en regional klima- og energiplan, men denne blir ikke ferdigstilt før etter at denne beitebruksplanen er vedtatt. Vi legger derfor til grunn det som står i gjeldende Klima- og energiplan for Tynset kommune 2010 – 2020. Der står det at kommunen generelt synes det er viktig å rette fokus mot bærekraftig bruk og utnytting av lokale ressurser.

Planen sier at utmarka i stor utstrekning blir benyttet til beite, og er viktig som grunnlag for husdyrproduksjon i kommunen. Det står videre at Tynset har store beiteressurser som kan utnyttes bedre, og at beiting i utmark er positivt da dyra høster en lokal ressurs istedenfor at føreheter må produseres på dyrkamark eller innkjøpt kraftfôr - med tilhørende økt transport. Samtidig vil utnytting av utmarksressursene være viktig for å opprettholde verdifulle utmarksbeiter, kulturlandskap, seterlandskap og biologisk mangfold. Det er viktig å fokusere på helhet i forvaltningen.

Klima- og energiplanen sier også at det vil være viktig å stimulere til fortsatt utmarksbeiting selv om man slutter med melkeproduksjon. Ved å utnytte utmarksbeitene om sommeren vil man i større grad kunne utnytte dyrka mark til vinterfôr og dermed begrense behovet for gjødsling, nydyrking m.v.

Hvordan beite slår ut klimaregnskapet er under diskusjon, og forskning vil komme med mange nye og nyttige resultater i nær framtid. Uansett vil opprettholdelse av beitemark med åpne grassletter og lavvokst vegetasjon være positivt med tanke på albedoeffekten. Beitemark uten skog er snødekt lenger og har veldig høy albedo. Dette gir en lavere temperatur, og senere snøsmelting enn skogsmark som absorberer mer sol og varme.

Beitemarker lagrer også mer CO₂ i jorda enn skog gjør. Når en i tillegg tar med effekten av mindre behov for nydyrking, gjødsel, plantevernmidler og transport tyder alt på at bruk av utmarksbeite er et godt klimatiltak.

5. utfordringer

Norge består av 95 % utmarksareal, og om lag halvparten av dette kan nyttes til beiteformål. NIBIOs beregninger av beitepotensialet i utmarka tilsier at vi har betydelige muligheter for økt ressursutnyttelse og grønn næringsutvikling i distriktene. Utmarka har fortsatt en stor verdi for landbruket, og i 2016 høstet norsk sau og storfe i Norge fôrverdier fra utmarka tilsvarende en milliard kroner.

Fram til rundt år 1900 var utmarka gjennom slått og beite den viktigste fôrressursen for norske husdyr. Store samfunnsendringer det siste hundreåret har gjort seg sterkt gjeldende, og det er en rekke utfordringer som i ulik grad vanskeliggjør utnyttelsen av utmarksbeiteressursen i dag. Det er både farer og utfordringer som truer beitedyra og beitenæringa, og i dette kapitlet blir en del av de største utfordringene omtalt.

5.1 Beiteretten

Beiteretten er en av de eldste bruksretter som er knyttet til norske utmarker. Retten i utmarka er befestet gjennom sedvane, hevd og lovverk. Beiteretten står sterkt, og mange hevder at man ikke kan miste den. Rent juridisk er nok dette langt på vei riktig, men i praksis reduseres arealet med beiterett gjennom omdisponeringer av utmarka ved nedbygging, nydyrking, inngjerdinger mv. Dette gjør det vanskeligere å drive med utmarksbeite, og beiteretten kan gå tapt i et område uten at de beiteberettigete er klar over det, eller blir hensyntatt.

For dem som benytter den, representerer beiteretten en verdi. Fordelingen av beiteretter i Tynset er likevel regulert av ordninger som sist ble bestemt rundt 1950-tallet, foruten noen få områder hvor jordskifteretten har utarbeidet og vedtatt nyere bruksordninger.

Det blir stadig færre som driver husdyrbruk og som benytter utmarksbeite, og for mange grunneiere begynner det å bli lenge siden det var aktuelt å slippe dyr på utmarksbeite. Det er mange som ikke kjenner til hvilke rettigheter og plikter de har, hvordan beiterettene er organisert, eller hva de kan «kreve» av dem som har beitedyr i utmarka.

På mange vis er ikke ordningene som sist ble nedfelt på 1950-tallet tilpasset de behov dagens beitebrukere har. For at utmarksbeitenæringa skal bli ei framtidsetta og bærekraftig næring kan det være behov for at eiere av beiteretter gjør seg kjent med sine rettigheter og plikter, og at en samlet ser på muligheten for nye, moderne beitebruksordninger som er mer tilpasset dagens behov.

Beiteretten hviler på en eiendom som en heftelse. Den som ønsker å ta i bruk en slik eiendom til formål utenfor landbruksdriften, vil normalt være interessert i å avvikle denne rettigheten, men da kreves hjemmel. En kjenner ikke til at dette er mye brukt i Tynset, men det kan kanskje bli mer aktuelt i tida framover, bl.a. i forbindelse med etablering/utvidelse av hyttefelt, kraftutbygging m.v. Avløsning av en beiterett kan skje etter servituttlova § 7, jordskifteloven § 36, ekspropriasjonsstatningslova § 2, fjellova § 12 og bygdeallmeningsloven §§ 1-2.

5.2 Fritidsbebyggelse

Både store hyttefelt og spredt hyttebygging, er omdisponering av arealer som begrenser områdene som i praksis kan nyttes til beite. Fritidsbebyggelse og andre tekniske tiltak er irreversible tiltak, som gjør at beitenæringa taper den ikke-fornybare ressursen som utmarksbeitet er.

For det første legger hyttene beslag på beitearealer, både til hyttene, inngjerdete tomter og til infrastruktur. For det andre fører fritidsbebyggelse mange steder til utstrakt bruk av nærområdene til friluftsliv og andre aktiviteter. Som planmyndighet er det derfor viktig at kommunen har en bevisst holdning til å legge slike tekniske inngrep til områder som fra naturens side har liten verdi som beite.

Videre er det viktig å ha klare regler for eksempelvis hva som kan gjerdes inn, og hvilken type gjerde som kan tillates, og en må ha en bevissthet rundt avløsning av beiteretter i de områdene som bygges ned.

For beitenæringa generelt, er det en fordel med konsentrert hyttebygging framfor at et tilsvarende antall hytter spres ut over et større beiteområde. Konsentrerte inngrep forstyrrer samlet sett et mindre område. Dette gjelder ikke bare for husdyr på beite, men også for vilt, og både av hensyn til generell ro i beiteområdet, av hensyn til hjortevilts trekkveier m.v.

Ved utgangen av 2021 har Tynset 1946 fritidsboliger (SSB, hyttestatistikk). En del av disse er plassert i beiteområder, og vanskeliggjør utnytting av nærområde som beite. Dette gjelder kanskje særlig i det hyttetette området rundt Savalen. Stor ferdsel sommerstid, både av biltrafikk, folk generelt og hunder spesielt, kan forstyrre beitedyra i vesentlig grad, mens ferdsel i vinterhalvåret vil være til størst sjenanse for viltet.

I regulerte hyttefelt kan sperregjerder være å foretrekke framfor inngjerding av enkelthytter/-tomter, men hvordan slike sperregjerder bør bekostes og drives må avklares i planprosesser.

5.3 Rovvilt

Statlig rovviltforvaltning legger opp til differensiert forvaltning av rovdyr i Norge. Det innebærer at i noen regioner er rovdyra prioritert, mens i andre skal beitedyra ha forrang. Tynset ligger i rovviltregion 5, og er «*prioritert beiteområde der det ikke skal være rovdyr som representerer et skadepotensiale. Yngling av gaupe og hekking av kongeørn vil forekomme*», Statsforvalteren i Hedmark, 2014.

Mange som har rovdyr, og særlig ulv i sitt nærområde opplever at mulighetene for å benytte utmarka til beite blir sterkt innskrenket. I Tynset er det særlig Gammeldalen som har hatt mange episoder med store tap til ulv. Ellers har det i perioder vært større tap til jerv, særlig på Kvikne men også i andre deler av kommunen. Tap av beitedyr til rovdyr er ellers noe som dukker opp mer eller mindre jevnlig, og i større eller mindre omfang.

Tapstallene for Tynset har økt fra 2-4 % på 1970- og -80-tallet (da registreringene begynte), til jevnt å ligge på 5-10 % utover 2000-tallet. Økningen av tap er sterkt korrelert med økende rovdyrbestander i samme periode. Selv om Tynset etter planen skal være prioritert beitedyr må en påregne tap til rovdyr, både på kort og lang sikt. Dette fordi rovdyrene er prioritert i kommunens nærområder, og fordi rovdyrene raskt trekker ut av sine områder, og over store avstander.

Konflikt mellom rovdyr og beitedyr er ekstremt krevende, både for dyreeiere og forvaltning, og legger beslag på store ressurser. Faren for rovdyrangrep gjør at en hele tiden må ha en beredskap for å forebygge rovdyrskader. Dyreeierne, som er ansvarlige for å ivareta beitedyra, samarbeider effektivt om dette i beitelagene. Flere beitelag har utarbeidet beredskapsplaner for blant annet rovdyrsituasjoner. Kommunen deltar i et interkommunalt fellingslag, som i mange akutte situasjoner har resultert i effektive uttak.

5.4 Friluftsliv i beiteområder

Stadig flere fritidsboliger, økt fokus på folkehelse og interesse for jakt og friluftsliv gjør at stadig flere brukergrupper oppsøker naturen der dyr går på utmarksbeite.

Saueflokker på beite er som regel ikke noe problem for friluftsfolket, men store flokker med storfe kan virke skremmende på mange, og kan i gitte situasjoner oppføre seg aggressivt, særlig mot hunder.

For å forebygge interessekonflikter mellom beitenæring, fritidsformål og ev. andre interessegrupper er det viktig med gjensidig forståelse og respekt for hverandre. Det må likevel presiseres at for å opprettholde kulturlandskapet over større arealer er en avhengig av beitedyras innsats, og at de i beitesesongen normalt bør ha rangen.

5.5 Storfe på utmarksbeite

Flere storfe i utmark, og spesielt ammekyr med kalv, medfører nye utfordringer sammenliknet med historisk bruk av utmarka. Ammekyr av kjøttferaser er store og tunge dyr, og kyrne har ofte med seg kalv. Kyrne har sterkt morsinstinkt og forsvarende kalvene sine mot det de oppfatter som fare. Dette kan gi farlige situasjoner for folk og særlig hunder, dersom de kommer for nære eller for brått på. Folk som går tur, særlig de som går med hund, må være oppmerksomme når de ferdes i utmark med dyr på beite. De bør gå en omvei når de møter storfe i utmarka.

De store dyra kan også gi økt press på gjerder, og store flokker med tunge dyr kan gi mer opptråkking ved samle- og salteplasser, og kan ødelegge plantefelt i skogbruket.

I områder med storfe og mye ferdsel er det veldig viktig med god informasjon overfor dem som ferdes i området. Det finnes mye og bra informasjonsmateriell om storfe på utmarksbeite som kan lastes ned på nettet og brukes fritt. De som har beitedyr i området oppfordres til å gjøre en innsats for å informere andre brukergrupper av utmarka, og vice versa.

5.6 Gjerder

Gjerdehold er i all hovedsak privatrettslig, og er en av de største kildene til konflikter knyttet til bruk av utmarksbeite. Hold av gjerder reguleres av blant annet grannegjerdelova, men reglene er gjerne uklare, og kan tolkes i flere retninger.

En kan være pålagt gjerdeplikt gjennom lov, skylddeling, skjønn, utskifting/jordskifte eller avtale. Dersom du er pålagt gjerdeplikt, er du forpliktet til å opprettholde gjerdet fram til du eventuelt blir fritatt fra plikta gjennom avtale eller gjerdeskjønn. At du selv slutter med husdyrhold fritar deg ikke for gjerdeplikt.

I Nord-Østerdal har det gjennom historien utviklet seg en sedvane om at det er innmarkseier som har ansvar for gjerder mot utmark.

5.6.1 Manglende og dårlige gjerder

Stadig flere gjerder, og økende grad av gamle, dårlig vedlikeholdte gjerder er ei stor utfordring for beitenæringa, men også for folk og vilt som ferdes i utmarka. Manglende og dårlige gjerder er ei stor utfordring for dem som har dyr på utmarksbeite fordi beitedyra kan komme inn steder hvor de ikke skal være, og at de over tid kan etablere et uønsket beitemønster. Dårlige gjerder representerer feller for dyr som fysisk går seg fast i gjerdet, eller de kan komme bort fra flokken fordi de ikke kommer seg ut igjen når de først har kommet innenfor. Det siste kan være fatalt for lam som kommer vekk fra søya, men også for andre dyr som blir gående fanget uten tilgang på eksempelvis drikkevann.

Gjerdeproblematikk kan ofte også skyldes at grunneier ikke er klar over at de har gjerde som er i dårlig forfatning, og mange grunneiere er ikke klar over hvilket ansvar og plikter de har for det som står på deres eiendom. I utgangspunktet er grunneier ansvarlig for alt på sin eiendom. At gjerdehold er privatrettslige innebærer at det som gjelder gjerder må finne sin løsning mellom grunneierne selv, eller mellom grunneiere og andre rettighetshavere. Kommunen har som regel ingen myndighet i slike saker, og har bare ansvar for gjerder som står på kommunens grunn.

I tilfeller der gjerder står til nedfalls, eller der farlige gjerder er til fare for dyr og mennesker, er grunneier etter dyrevelferdsloven pliktig til å rydde opp. Dersom grunneier selv ikke tar ansvar for å fjerne eller utbedre farlig gjerde, vil Mattilsynet kunne gripe inn og gi pålegg.

Dårlige gjerder i områder hvor det ikke slippes beitedyr kan bli et stort problem for beitebrukere som slipper dyr i andre områder. Dyr trekker gjerne til områder med gode beiter, eksempelvis dyrkamark, og når det ikke er gode nok gjerder lærer dyra fort å gå dit de finner mat. Når dyr først har begynt å gå til feil område må de gjerne slaktes for å få slutt på trekket. Dårlige gjerder «ødelegger» ønsket beitemønster, og det er gjerne gode avlstdyr ellers som må tas ut av besetninga. Det er i denne sammenhengen viktig å understreke gjerdeplikten hver enkelt grunneier har, selv om det er beitedyr fra andre beiteområder som tar seg inn på dyrkamarka.

5.6.2 Sperregjerder

For å hindre at beitedyr kommer inn på større områder hvor de ikke er ønsket, slik som i boligfelt, sentrum, større veier m.m., kan oppsetting av felles sperregjerder være en god løsning. Både kommune og fylkesmann (nå statsforvalter) har støttet oppsetting av sperregjerder i flere tiår. Det dukker imidlertid opp en del problemstillinger når gjerdene blir gamle, og behovet for vedlikehold melder seg.

Økonomisk støtte til oppsetting av gjerdet forutsatte i sin tid at de som satte det opp skulle vedlikeholde gjerdene. Mange av dyreeiere som var med satte opp sperregjerdet kan ha avsluttet dyreholdet, noen kan ha flyttet beitedyra til andre områder, og/eller dagens beitebrukere har andre løsninger for å styre beitedyra. Det dårlige gjerdet står der like fullt, men hvem har ansvaret nå, og hvem skal ta jobben og kostnaden - det har gjerne gått i glemmeboka.

I Tynset er det mange sperregjerder av eldre dato, og det finnes ingen helhetlig oversikt over hvor disse sperregjerdene står, hvilken forfatning de er i, eller hvem som er ansvarlige for vedlikehold og tilsyn av gjerdene. Det er trolig en del gamle sperregjerder som er i dårlig stand, og som burde vært fjernet.

Hvis det blir aktuelt å sette opp nye sperregjerder nå, bør/må de som setter opp gjerdet avtale hvordan et slik gjerde skal vedlikeholdes og avvikles før arbeidene settes i gang.

5.6.3 Private, store inngjerdinger

Enkelte grunneiere har de siste åra gjerdet inn større utmarksarealer til beite for egne dyr. Slike store inngjerdinger kan være utfordrende for andre brukergrupper av utmarka, og må avklares med andre rettighetshavere i området. Ikke minst andre beitebrukere, som også kan ha beiterett i teigen, men også jaktinteresser, allemannsretten mv. må hensyntas. Slike tiltak må godkjennes av grunneierlag eller andre tilsvarende organer.

Dersom inngjerdingene blir veldig store, eller de berører andre samfunnsinteresser av stor betydning, må tiltakshaver søke kommunen om tillatelse til tiltaket etter plan- og bygningsloven.

5.6.4 Gjerder langs jernbanen

Jernbanen går gjennom Tynset kommune over en strekning på drøyt 20 km. På begge sider av banen ble det i sin tid satt opp solide gjerder som skulle holde dyr unna jernbanetraseen. Mye av disse gjerdene er i dag i dårlig forfatning, og med ujevne mellomrom kommer husdyr og vilt ut på skinnegang, eller går seg fast i gjerdet.

Bane Nor har ansvar for oppfølging og vedlikehold av gjerdene langs jernbanen, men de har ingen kjent plan eller strategi for dette. Kommunen bør øve press på baneier, ev. Mattilsynet, for å få dette på dagsorden, slik at framtidige dyretragedier kan forebygges.

5.6.5 Strømnetting

Noen steder blir det satt opp elektrisk nettinggjerde (ikke strømtråd), f.eks. rundt hytter, uten at disse blir koblet til strøm. Slike gjerder uten strøm utgjør en fare for beitedyr ved at de kan vikle seg inn i gjerdene, og blir sittende fast. Strømgjerder skal alltid være koblet til strøm, og ha jevnlig (daglig) tilsyn.

Elektrisk nettinggjerde uten påkoblet strøm er ei livsfarlig dyrefelle. Foto: Østlendingen, privat.

Elektrisk trådgjerder i utmarka skal også ha strøm på i beitesesongen, og ved beitesesongens slutt bør trådene kobles fra stolpene og legges ned på bakken. Dette for ikke å hindre vilt og menneskers frie ferdsel, samt redusere faren for at vilt henger seg fast i tråden. Bestemmelser om dette er ofte beskrevet i avtale mellom eierne av gjerdet.

5.6.6 Spesielt om piggråd

Når det gjelder piggråd har ikke Tynset kommune noen egen forskrift som regulerer bruk av dette, men siden 2009 har det ut fra dyrevelferdsloven ikke vært tillatt å sette opp nye gjerder med piggråd. I en «overgangsperiode» kan gamle gjerder med piggråd vedlikeholdes, men det skal ikke settes opp nye gjerder med piggråd, og det er heller ikke tillatt å sette ny piggråd på gamle gjerder. Hvor lenge overgangsperioden varer er ikke spesifisert, så gamle piggrådgjerder som er i god stand er det følgelig fortsatt lov å ha.

5.7 Elektronisk sporing av beitedyr

De siste tiårene har det kommet mange nye løsninger for elektronisk sporing av beitedyr. I tillegg til tradisjonelt tilsyn i marka gir elektronisk sporing dyreeier tilgang til å følge med dyrene døgnet rundt, fra beiteslipp til sanking. Det forenkler tilsyn og sanking, og gir en mulighet til raskt å sette inn tiltak hvis sporinga tilsier at «noe skjer».

Opplysningene som de elektroniske sporingsenhetene sender kan samles og brukes til å analysere faktisk bruk av utmarksområder. Dette må gjøres i samarbeid med beitebrukerne (som eier dataene) og med leverandører av programvare. Dette er en stor og god mulighet til å finne ut hvordan dyrene bruker og beveger seg i utmarka, og er viktige og nyttige data for generell planlegging av tiltak i utmark.

Det finnes mange forskjellige typer elektronisk sporing, og det har gjennom årenes løp blitt gitt betydelig offentlig støtte til innkjøp av elektroniske sporingsenheter i Tynset. Dels gjennom ordninga tilskudd til tiltak i beiteområder, dels gjennom fylkesmann/statsforvalter som til bestemte områder har gitt midler til forebyggende tiltak mot rovdyrskader.

Tradisjonelt har sporingsenheter fra Telespor, Smartbjella og Findmy (produsert på Kvikne) vært mest brukt. Smartbjella produseres ikke lenger, men en nyvinning som har blitt veldig populær de siste åra er imidlertid Nofence, som også har innebygd en virtuell gjerdeløsning.

Noen av de elektroniske løsningene sender signaler over mobilnettet, andre over satellitt. Ikke alle områder har tilfredsstillende mobildekning, og da er det for tida bare FindMy som gir sikker sporing. For Nofence vil gjerdefunksjonen virke i områder uten mobildekning, men opplysninger om hvor dyra befinner, om de rømmer m.m. vil ikke bli sendt. I områder med god mobildekning vil alt utstyr normalt kunne fungere tilfredsstillende.

Driftssikkerheten for utstyret kan variere, både ut fra at sende- og mottakerforholdene varierer fra område til område, noe utstyr slutter å fungere før oppgitt levetid, og noen leverandører forsvinner fra markedet. En må også tenke på at det er ei rivende utvikling av slik utstyr, og at nytt utstyr fort blir avleggs og utdatert.

En annen utfordring med slik utstyr er kostnadene ved å anskaffe det, og ikke minst; kostnadene ved å bruke det. Utstyret kan være dyrt å anskaffe, og i tillegg må en betale abonnement for å bruke det. Når leverandører av utstyr forsvinner fra markedet og/eller digitale løsninger blir borte (nye generasjoner mobilnett), kan store investeringer over natta bli verdiløse.

I mange tilfeller blir det pekt på at eksempelvis Nofence-teknologi for å lette gjerdeholdet til andre enn beitebrukeren. Denne teknologien går ut på at beitedyra går med en klave som gir lyd- og strømstøt når de nærmer seg/passerer et virtuelt gjerde. Dyra lærer seg å respektere det virtuelle gjerdet, og kan styres til å beite innenfor grenser trukket i et kart på eksempelvis en mobiltelefon. Beitebrukeren kan endre og flytte gjerdet fortløpende ved å benytte en app på mobilen.

En må imidlertid være klar over at gjerder vil det være behov for så lenge det går dyr i utmarka *uten* Nofenceklaver. Det vil det alltid gjøre, og selv om beitebrukere investerer i teknologi fritar ikke det andre gjerdeiere for gjerdeplikt m.m.

En annen utfordring som raskt dukker opp er at «andre» kan få forventninger om at beitedyra som enkelt kan styres fra en mobiltelefon skal holdes unna bestemte områder, det være seg hytter, jorder, andres beitedyr mv. Det er viktig å være bevisst at beitebrukeren har sine beiteretter i behold selv om vedkommende har utstyr til å styre dyra til bestemte områder. Og en beitebruker kan ikke uten videre pålegges å benytte slik utstyr for å holde sine dyr unna bestemte områder.

Det kan imidlertid være interessant å eksempelvis se på muligheten for styre beitedyr for skjøtselsbeiting i områder der det er ønske om å beite for å redusere gjengroing m.v. Kanskje kan det bli aktuelt og leie ut beitedyr til eksempelvis hytte- og andre grunneiere for å skjøtte landskapet rundt hytter eller i populære tur- og utfartsområder?

5.8 Trafikk

Veier har gjennom alle tider blitt lagt gjennom beiteområder, og med økende biltrafikk blir flere husdyr skadet eller kjørt i hjel hvert år. Disse påkjørslene er et stort problem for dyrevelferden, folks trafikksikkerhet, og er ellers en økonomisk byrde for både dyreeier og eier av kjøretøy. Det er viktig å understreke at det er bilfører som er ansvarlig for eventuell påkjørsel, og som er pliktig å varsle om skaden. Det finnes forsikringer som kan dekke kostnadene.

At biler som blir parkert i beiteområder blir skadet av dyr på beite, skjer også årvisst. Også her er det klart at det er bileier som parkerer på eget ansvar, og at dyreeier normalt ikke kan lastes for skader dyra påfører bil mm.

Foto: Bjørn Inge Rødfoss.

5.9 Jakt og jegerinteresser

Viltet vil bare delvis konkurrere med bufe om utmarksbeite. Bufeet beiter bare noen uker/måneder i sommerhalvåret, og det er når tilgangen på fôr også er størst. Så lenge beitekapasiteten ikke er fylt, er det ikke grunn til å tro at beitende bufe konkurrerer ut viltet, eller motsatt.

Bruk av hund, særlig løshund, på jakt kan komme i konflikt med beitedyr som fortsatt er i utmarka. Bruk av løshund på småviltjakt i fjellet er oftest et lite problem, da disse hundene gjerne har sauerenhetsbevis og det helst er sau som beiter i fjellet. Et større problem kan det bli ved jakt på hjortevilt i skogen, da hunder som blir brukt på slik jakt som regel ikke skiller mellom bufe og hjortevilt. Bruk av løshund på jakt før beitedyra er sanket, kan være kilde til konflikt.

Jakthundprøver og trening av fuglhund, og som skal foregå i beitesesongen, bør legges til områder der det ikke er/er lite bufe på beite, og det bør kreves at hundene som slippes kan framlegge sauerenhetsbevis. Dette bør både kommunen, men også grunneierne/grunneierlagene ha en bevisst holdning til.

5.10 Hunder

Hunder og beitende bufe/vilt på samme sted til samme tid går ikke alltid like godt. Storfe kan oppfatte hund som et farlig rovdyr og har et sterkt flokkinstinkt som gjør at storfeflokker kan gå til angrep på hunder, selv om de går i bånd.

Løse hunder er et økende problem i mange beiteområder. Særlig er sau utsatt for jaging av hund. Løse hunder kan bite og rive dyr til døde, men sau som blir jaget kan også dø av å bli «sprengt», selv om dyra for et utrent øye ser uberørt ut. I områder uten rovdyr kan løse hunder sammen med bilpåkjørslere være av de vanligste årsakene til tap av beitedyr.

Tynset kommune har ordinær båndtvang fra 1. april til 20. august, og utvidet ordinær båndtvang fra 20. august og så lenge det er dyr på beite (senest 15. oktober). En streng håndheving av båndtvang så lenge det er dyr på beite er viktig for at beiteressursen skal bli best mulig utnyttet.

5.11 Attgroing

Fra 1750-tallet og de neste par hundre års intensive bruk av utmarksressursene preget naturen i Nord-Østerdal i stor grad, og formet et åpent, grasrikt og variert kulturlandskap. Siden midt på 1900-tallet har det blitt merkbart mindre beiting, mindre uttak av trevirke til brensel m.v., og samtidig bidrar endringer i klima til at det tidligere åpne beitelandskapet gror igjen. Under den klimatiske skoggrensa vil gjengroinga som regel ende opp med skog, og bl.a. tapte beiteressurser.

Gjengroinga gjør landskapet og beiteressursen mer utilgjengelig, og den reduserer beitekvaliteten og det biologiske mangfoldet. Når landskapet gror igjen «forsviner» kulturminner og kulturlandskapet, og lokalklimaet endres.

Vi kan motvirke attgroinga med å slippe dyr på beite i utmarka, og hvor lenge dyra går på beite om sommeren har stor betydning. Tidlig beiteslipp er viktig hvis dyra skal greie å holde oppslag av busker og trær nede. På den annen side vil tidlignsanking av sau (på grunn av rovdyr) gjøre at beitesesongen forkortes, og at utmarka gror fortere igjen.

Når beitetrykket går ned, gror frodig, produktiv eng igjen med blant annet tyrihjelme, einer og bjørk. Her bilde fra Kvikne. Foto: R. Brænd.

5.12 Streifbeite/nabobeiting

Når dyr slippes i store, åpne beiteområder uten naturlig eller annen avgrensning, er det uunngåelig at noen dyr trekker over i områder hvor dyreeier ikke nødvendigvis har beiterett.

I og med at det stort sett ikke er knapphet på beite i vår kommune, er det antakelig ikke et problem som er av stor betydning. Det er ikke kjent at det er større problemer knyttet til nabobeiting i Tynset.

5.13 Vindturbiner

I flere år har staten tillatt å sette opp vindturbiner i beiteområder, men det har i den senere tid vært skrevet mye om konflikter, særlig mellom vindturbiner og beitende reinsdyr. Noen mener at vindkraft og beitedyr kan leve side om side, andre mener at det ikke er forenlig.

Hvordan et vindturbinanlegg påvirker bufe på beite er det mindre skrevet om, men at det særlig i en anleggsperiode, og spesielt i et anleggsområde vil påvirke beitende dyr er utvilsomt. Hvordan og i hvor stor grad det vil virke inn er usikkert, men dette er et viktig punkt å belyse og konsekvensutrede i en eventuell utbyggings sak, og at en i en eventuell utbyggingsprosess på et tidlig stadium avklares hvordan beiterettene i det berørte området skal håndteres/innløses.

5.14 Annen bruk av utmarka

Beitenæringa skal dele utmarka med andre brukere av områdene. Det er både uorganisert og Organisert virksomhet som foregår i beiteområdene. Lag og foreninger, turister, turoperatører, grunneiere, enkeltpersoner og mange flere bruker beiteområdene sammen med beitedyr og beitebrukere.

Ved å spille på lag med så mange som mulig, er gevinsten ved samarbeid en uvurderlig kilde til nytte og glede for alle parter. Ikke minst er gjensidig utveksling av informasjon en suksessfaktor for å oppnå best mulig utnyttelse av den fantastiske utmarka som finnes i Tynset kommune.

Eksempel på skilt. Kilde:kraftex.no.

5.15 Radioaktivitet

Etter Tjernobylulykka midt på 1980-tallet har det vært overvåkningsmåling av radioaktivitet i levende dyr på sau i de hardest rammede områdene helt fram til nå. Noen steder måles det fortsatt, men det er ikke lenger besetninger som Tynset som måles rutinemessig.

Verdenssituasjonen tilsier at både beitelagene og andre bør innarbeide rutiner for håndtering av slike tilfeller i sine beredskapsplaner, da beitedyr i utmark er utsatt for radioaktiv stråling, dersom det skulle oppstå slike situasjoner i beiteperioden.

Ved kontinuerlig overvåking legges det til grunn at en episode med radioaktivt utslipp raskt blir oppdaget, at det vil ta noe tid før vårt område blir direkte berørt – avhengig av hvor situasjonen oppstår. Dette vil gi oss ei viss tid til å treffe tiltak før strålingen inntreffer.

Hendelser med forurensing av radioaktivt nedfall vil raskt ramme hele samfunnet, og dersom en situasjon skulle oppstå er Mattilsynet ansvarlig for gjennomføring av tiltak i matkjeden. Dette vil dyreholdere være av de første som får informasjon om.

6. Anbefalinger for bruk av utmarksbeite i Tynset

Disse anbefalingene gjelder for utmarksbeiteområdene i Tynset kommune:

1. Omdisponering av utmarksarealer bør legges til områder med mindre gode utmarksbeiter. Nydyrkinger i beiteområder må gjerdes inn før det tas i bruk som jordbruksareal.
2. Utbyggingsområder for hytter m.v. bør planlegges slik at de konsentreres, framfor at de spres over større arealer.
3. Ved planlegging av turstier, sykkeltraseer mv. bør disse ikke legges til områder der beitedyrene holder særlig til, og en bør unngå å avskjære dyretråkk/-stier.
4. Valg av slipp- og salteplasser må skje i samråd med grunneier, og plassene må legges der det er ønskelig at dyra konsentreres. Unngå parkeringsplasser, nyplantinger, hyttebebyggelse, trafikkerte turstier m.v.
5. Slipp- og sanketider må tilpasses beitet, og tilgangen til beiteplanter.
6. Sanking av beitedyr bør samordnes med tidspunkt for jakt. Særlig bør storfe være sanket før storviltjakta begynner.
7. Løshunder som jager beitedyr skal straks tas inn, og leveres politiet. Jegere og utleiere av jaktterreng bør forsikre seg om at jakthundene er «sauerene».
8. Eierne av beitedyr anbefales å merke dyra, både småfe og storfe, på en måte så en kan finne navn og telefonnummer til eier, enten i øremerker og/eller klave. Dette både ved funn av dyr på avveie, sjuke eller døde dyr.
9. Ved bruk av elektroniske sporingsenheter, bør det benyttes fysiske bjeller i tillegg. Særlig på ammeku med kalv i områder med mye ferdsel. Dette for at en skal kunne lokalisere dyra tidligere, å unngå å skremme dem.
10. Begrense store, private inngjerdinger til eget beite
11. Ved fritidsbebyggelse bør utbygger koste avbøtende tiltak som gjør det mulig/enklere å fortsatt utnytte utmarksbeite.
12. Sperregjerder rundt hyttefelt kan være å foretrekke, og må kostes av utbygger, det må settes inn grunder/klyv der sperregjerdet krysser stier, veier m.v.
13. Det må legges til rette for, og stimulere til rekruttering av rovviltjegere.
14. Rundt hytter bør det settes opp permanente gjerder, og ikke strømgjerder som krever kontinuerlig tilsyn.

7. Kilder

Digitaltmuseum.no (bilder fra Nord-Østerdalsmuseet, Anno Musea Nord-Østerdalen).

Hvamstad, P. 2022. Innspill til kommunens beitebruksplan, utmarksslått i Tynset.

Hvamstad, P. 2023. «Utslåtter og surogater. Matrikkel revisjon 1863».

Miljøfaglig Utredning, 2022. Bekken, J., Larsen, B. H. & Gaarder, G. 2022. *Ansvarsnaturtyper og ansvarsarter for Hedmark*. Miljøfaglig Utredning Rapport 2022-38. 84 s. ISBN: 978-82-345-0283-5

Nibio, 2016. *Beiteressursar i Hedmark, ressursgrunnlag i utmark og areal av innmarksbeite i kommunar og fylke*. Rekdal, Y. og Angeloff, M. NIBIO, VOL. 2, NR. 59, 2016.

Norges Vel, 1952. *Norske fjellbeite. Bind VI. Oversyn over undersøkte fjellbeite i Hedmark*. Haugen, O. I. Det Kgl. Selsk. for Norges Vel. Oslo. 224 s.

Skurdal, E. 1997. Beiting i utmark: i praksis og i plansamheng. Norsk sau og geit. Landbruksforlaget.

Statsforvalteren i Hedmark, 2014. Forvaltningsplan for rovvilt i Hedmark. Endelig vedtatt av rovviltnemda i region 5 Hedmark,10.01.14.

Semmingsen, E. B. 2022. Innspill til kommunens beitebruksplan, skogbruk i Tynset.

Strategisk næringsplan 2017-2021 Tynset kommune, vedtatt av Tynset kommunestyre 25.04.2017

Kommuneplan for Tynset 2022-2034 (pt ikke vedtatt)

Delplan kulturminner Tynset kommune, 2022- (pt ikke vedtatt)

Regional klima- og energiplan, Nord-Østerdal, 2023 – (pt. Ikke vedtatt)

Lenker:

Norsk sau og geit <https://www.nsg.no/>

SSB. Hyttestatistikk: <https://www.ssb.no/statbank/table/03174/tableViewLayout1/>

Landbruksdirektoratet.no (statistikk produksjonstilskudd, regionalt miljøtilskudd og beitebruk)
<https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/statistikk-og-utviklingstrekk>

Dyrevelferdsloven https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-97#KAPITTEL_3

Forskrift til velferd for småfe <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2005-02-18-160>

Båndtvangsforskrift for Tynset kommune <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2007-06-19-960>

Beiteforskrift for Tynset kommune <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2009-01-27-95>

8. Beredskapsplaner

Det er opp til beitelagene å utarbeide gode og nyttige beredskapsplaner for sine områder, og det er hvert enkelt beitelags ansvar å samarbeide godt på tvers av beitelagsgrensene.

De viktigste momentene som bør være med i en beitebruksplan er

1. Formål med planen
2. Oversikt over beitelagets medlemmer og beitedyr
3. Forebyggende tiltak og tilsyn
4. Kartlegging av problemområder
5. Respons og rutiner ved akutte hendelser
6. Beredskapsarealer
7. Krisehåndtering
8. Liste over kontaktpersoner

9. Vedlegg

«Utslåtter og surogater. Matrikkelrevisjon 1863», Per Hvamstad, 2023.

Ammekubesetning på utmarksbeite, og på tur til setra ved Stor-Nappsjøen, Kvikne. Foto: Jon Schärer.